

ΧΡΟΝΙΚΑ זכרונות

ΕΚΔΟΣΗ ΤΟΥ ΚΕΝΤΡΙΚΟΥ ΓΕΡΑΝΙΑΓΓΙΚΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΤΟΜΟΣ 35ος • ΑΡ. ΦΥΛΛΟΥ 236 • ΑΠΡΙΛΙΟΣ - ΙΟΥΝΙΟΣ 2012 • ΝΙΣΑΝ - ΣΙΒΑΝ 5772

Η θρησκευτική ελευθερία

Το Ίδρυμα Εθνικού και Θρησκευτικού Προβληματισμού, που εδρεύει στη Θεσσαλονίκη, εξέδωσε το 2011 το παρακάτω ψήφισμα (Ε 13/10.5.2011) το οποίο υπογράφεται με εντολή του Δ.Σ. του από τους κυρίους Αθ. Αγγελόπουλο (Καθηγητή Πανεπιστημίου) και Θεοχ. Μωυσίδη (Άρχοντα Έκδικο-Δικηγόρο).

Το ψήφισμα, που εξεδόθη με αφορμή την τότε αντισημιτική ενέργεια εμπρησμού της Συναγωγής Κέρκυρας, απευθύνεται στην Κυβέρνηση και την Εκκλησία της Ελλάδος, στον Πρωθυπουργό του Ισραήλ, στον Πατριάρχη Ιεροσολύμων και στον Πρόεδρο της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Μεταξύ άλλων στο ψήφισμα αναφέρεται:

1 Το Ίδρυμα από της συστάσεώς του, εις «**1**» εφαρμογή του Καταστατικού του, παρακολουθεί, αναλύει και εκτιμά τις θρησκευτικές εξελίξεις στην Ελλάδα, στην Νοτιοανατολική Ευρώπη, στην Εγγύς και Μέση Ανατολή και στις περί την Μεσόγειο Ευρωπαϊκές, Αφρικανικές και Ασιατικές χώρες. Προβληματίζεται δε, οσάκις διαταράσσεται προσβαλλομένη η έμφυτη ανθρώπινη αξία της θρησκευτικής ελευθερίας με πράξεις βίας, οιασδήποτε μορφής. Πολλάκις διά Ψηφισμάτων ασχολήθηκε με τις πράξεις βίας κατά χριστιανικών και μουσουλμανικών ιερών τόπων λατρείας και μνήμης στην Ελλάδα και στην ευρύτερη γειτονιά της.

2 Εκτιμάται συναφώς ότι η πρόσφατη εμπρηστική ενέργεια εναντίον της ιστορικής Συναγωγής της Κερκύρας, εις συνέχεια προηγούμενων (π.χ. Χανιά και αλλού της Ελληνικής Επικράτειας),

Εβραία γυναίκα σε παγκάκι με την επιγραφή «Για Εβραίους μόνο» - Αυστρία, 1938.

σε περίοδο μάλιστα θρησκευτικής ανατάσεως, λόγω των Μεγάλων Εορτών του Ελληνορθόδοξου Πάσχα, που στην Ελλάδα ειδικότερα έχουν πάνδημο λατρευτικό και παραδοσιακό χαρακτήρα, συνιστά αποτρόπαια πράξη και κακό προμήνυμα. Τέτοιες πράξεις θίγουν τις πανανθρώπινες αρχές της θρησκευτικής ελευθερίας και ιδιοπροσωπίας, άσχετα από φυλές, γλώσσες και χρώματα ανθρώπων, πλειοψηφίες ή μειοψηφίες ή ομάδες κοινωνιών και κοινοτήτων, ή απλούς μεμονωμένους θρησκευόμενους πολίτες.

3 Ειδικότερα, για τον Κόσμο της Ορθοδοξίας και για την Ελληνορθόδοξη συνείδηση της Ελλάδος και της Οικουμένης, ως ενεργό δημιουργικό μέρος της παγκόσμιας κληρονομιάς, πράξεις βίας, αναρχίας και τρόμου απάδουν γενικά και υπονομεύουν ειδικά την διαχρονική εν προκειμέ-

Συνέχεια στη σελ. 22

ΕΙΚΟΝΑ ΕΞΩΦΥΛΛΟΥ: Ομαδικοί εβραϊκοί γάμοι μεταξύ επιζώντων του Ολοκαυτώματος στη μεταπολεμική Θεσσαλονίκη. (Βλ. σχετικό άρθρο για το ρόλο της Εβραίας γυναίκας στην ανασυγκρότηση της εβραϊκής ζωής μεταπολεμικά στη σελ. 15 του παρόντος τεύχους).

Εβραίος - Ισραηλίτης - Ιουδαίος

Σταθμοί προ μία κοινή ονομασία

Του ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΒΑΣΣΗ

Εβραίος, Ισραηλίτης και Ιουδαίος είναι τρία ονόματα χρησιμοποιούμενα σήμερα εν πολλοίς ως ταυτόσημα, αποτελούν όμως ιστορικούς σταθμούς προς μία κοινή ονομασία των κατόχων των. Παρουσιάζει ως εκ τούτου ενδιαφέρον η διευκρίνισις των, προκειμένου η χρήση των να ανταποκρίνεται προς το περιεχόμενό των.

Επιχειρώ να τα διευκρινίσω, αρχίζοντας από το θεμελιώδες κείμενό των, την Παλαιά Διαθήκη, όπου αυτά εμφανίζονται, υπό διάφορες μορφές, για πρώτη φορά. Οι παραπομπές μου αναφέρουν τα Βιβλία της Παλαιάς Διαθήκης στην ονομασία των κατά την ελληνική μετάφραση της υπό των Εβδομήκοντα (3ος αιών π.Χ.), σε τρεις δε περιπτώσεις και στην ονομασία των κατά την λατινική μετάφρασή της υπό του Ιερωνύμου (4ος αιών μ.Χ.): οι περιπτώσεις αυτές είναι: Α΄ Βασιλειών-Α΄ Σαμουήλ, Δ΄ Βασιλειών-Β΄ Βασιλέων, Παραλειπομένων-Χρονικών. Την μετάφραση του Ιερωνύμου, γνωστή ως Vulgata (Κοινή), έχουν αποδεχθή η Ρωμαιοκαθολική και η Διαμαρτυρομένη Εκκλησίες.

Προηγείται χρονικώς ο **Εβραίος**, αποτύπωση του οποίου υπάρχει στον Έβερ. Αυτός είναι δισέγγονος του Σήμ (ενός εκ των τριών γίων του Νώε, θεωρουμένου ως γενάρχου των σημιτών) και πρόγονος (προ-προ-προπάπος του Αβραάμ) (Γένεσις 10:21, 25:14-16). Ελάχιστα απαντάται το όνομα Εβραίος στην Παλαιά Διαθήκη, για πρώτη δε φορά όταν η γυναίκα του Πετεφρή, αξιωματούχου του Φαραώ, αποκαλεί Εβραίο τον Ιωσήφ, αφού αυτός απορρίπτει τον ερωτά της (Γεν. 39:14). Εβραίοι

και Εβραίοι αποκαλούνται επίσης οι γονείς των νεογνών, τα οποία ο Φαραώ διατάσσει να ρίπτονται στο ποτάμι (Εξοδος 1:15, 2:6-7). Κατά τους ειδικούς, το όνομα Εβραίος, στην Παλαιά Διαθήκη, χρησιμοποιείται υπό μη Εβραίων προς προσδιορισμόν Εβραίων ή υπό Εβραίων συνομιλούντων με μη Εβραίους.

Μετά τον Εβραίο ακολουθεί ο **Ισραηλίτης**. Αυτός προέρχεται από το όνομα Ισραήλ, το οποίον ένας άγνωστος προσδίδει στον γιο του Αβραάμ, Ιακώβ, ενώ αυτός οδεύει προς συνάντησή με τον αδελφό του, Ησαύ (Γεν. 32:28). Η Παλαιά Διαθήκη χρησιμοποιεί εν συνεχεία τους ακολούθους όρους:

α) «Υιοί Ισραήλ» προς υποδήλωσις των 12 γίων του Ιακώβ (Γεν. 35:22) - ο Ιακώβ μνημονεύεται επίσης ως Ισραήλ - οι οποίοι μεταναστεύουν στην Αίγυπτο (Γεν. 46:1-8), μετά δε την εκείθεν έξοδό των κατακτούν, κατά 12 ομώνυμες φυλές, την Παλαιστίνη (Ιησούς του Ναυή 13-21).

β) «Ισραήλ» ως ονομασία του Κράτους-Βασιλείου υπό τον Σαούλ, τον Δαυίδ και τον Σολομώντα (Α΄ Βασιλειών-Α΄ Σαμουήλ 10), μετά δε την διχοτόμηση του Κράτους, τοποθετούμενη πε-

Ο Εβραίος προηγείται χρονικώς, αποτύπωση του οποίου υπάρχει στον Έβερ. Αυτός είναι δισέγγονος του Σήμ (ενός εκ των τριών γίων του Νώε, θεωρουμένου ως γενάρχου των σημιτών) και πρόγονος (προ-προ-προπάπος του Αβραάμ)

(Γένεσις 10:21, 25:14-16).

Ο Ισραηλίτης,
προέρχεται από το
όνομα Ισραήλ,
το οποίο ένας
άγνωστος προσδίδει
στον γιο του
Αβραάμ, Ιακώβ,
ενώ αυτός οδεύει
προς συνάντηση
με τον αδελφό του,
Ησαΰ
(Γεν. 32:28).

ρί τον 8ον αιώνα π.Χ., σε βόρειο και νότιο τμήματα, ως ονομασία του βορείου τμήματος (Β΄ Παραλειπομένων-Β΄ Χρονικών 10, 11). Κατ' ακολουθίαν, οι κάτοικοι του Ισραήλ στην αρχική φάση του αποκαλούνται «άνδρες Ισραήλ» (Α΄ Βασιλειών-Α΄ Σαμουήλ 26:2, 31:7). Η Παλαιά Διαθήκη δεν γνωρίζει το όνομα Ισραηλίτης, το γνωρίζει όμως, καθιερώνοντάς το τρόπον τινά, η Καινή Διαθήκη, συγκεκριμένως στο Κατά Ιωάννην Ευαγγέλιον (1:48), στις Επιστολές προς Ρωμαίους (1:4) και προς Κορινθίους (19:22) και στις Πράξεις των Αποστόλων (2:22, 3:12 και αλλού). Το όνομα Ισραηλίτης γνωρίζει και ο Ιώσηπος (στο βιβλίο του «Ιουδαϊκή Αρχαιολογία», βλ. κατωτέρω).

Τελευταίος εμφανίζεται στην Παλαιά Διαθήκη ο **Ιουδαίος** (Δ΄ Βασιλειών-Β΄ Βασιλέων 16:6). Αυτός είναι ο κάτοικος του Κράτους του Ιούδα, του νοτίου δηλαδή τμήματος του διχοτομηθέντος Κράτους του Ισραήλ. Ακριβέστερα, αυτός είναι, κατά την μετάφραση των Εβδομήκοντα, ο κάτοικος της Ιουδαίας, όπως ονομάζουν πλέον το Κράτος του Ιούδα οι διάδοχοι του Αλεξάνδρου (Πτολεμαίοι, Σέλευκοι), οι οποίοι έχουν εν τω μεταξύ καταλάβει την Παλαιστίνη. Η ονομασία Ιουδαία θα επικράτηση του λοιπού στην ελληνική γλώσσα -η Καινή Διαθήκη γνωρίζει μόνο την Ιουδαία- και στην λατινική (Judea) και μέσω αυτών στις υπόλοιπες ευρωπαϊκές γλώσσες. Αλλά, ενώ το Ισραήλ, με πρωτεύουσα την Σαμάρεια, φθίνει, η Ιουδαία, με πρωτεύουσα τα Ιεροσόλυμα, ακμάζει, αποβαίνουσα, ιδίως η πρωτεύουσα, ένα εθνικό και θρησκευτικό κέντρον όλων των απογόνων του Ιακώβ. Και η θρησκεία αυτών θα αποκληθή Ιουδαϊσμός, αλλά θα εξελιχθή επί αιώνας μέχρις ότου λάβη την μορφήν υπό την οποία την γνωρίζουμε σήμερα.

Οι ιστορικές πηγές

Ενδιαφέρουσα όμως είναι η θεώρησης των ονομάτων Εβραίος, Ισραηλίτης βάσει καθαρώς ιστορικών -μη βιβλικών- πηγών.

Ο Ηρόδοτος (5ος αιώνας π.Χ.) αναφέρει Αραβία, Άραβας, Αραβικό Κόλπο, Συρία, Σύρους, έχων επισκεφθή την Παλαιστίνη γνωρίζει την Σιδώνα, την Τύρο και την Γάζα (Καδύτις), ουδέν όμως λέγει περί Εβραίων, Ισραήλ και Ιεροσολύμων. Πρώτοι Έλληνες συγγραφείς, ασχολούμενοι, μετά τρεις αιώνες, με την περιοχή είναι ο Διόδωρος ο Σικελιώτης (1ος αιώνας π.Χ.) και ο Στράβων (1ος αιώνας μ.Χ.), οι οποίοι γνωρίζουν μόνο Ιουδαίους. Χαρακτηριστική όμως είναι και η περίπτωση των ελληνοφώνων Εβραίων συγγραφέων Ιωσήπου και Φίλωνος (αμφοτέρων 1ου αιώνα μ.Χ.). Στο βιβλίο του «Ο Ιουδαϊκός Πόλεμος» (πρόκειται περί μείζονος εξεγέρσεως κατά της Ρώμης, 66-74 μ.Χ., αποληξιάσης στην καταστροφή των Ιεροσολύμων) ο Ιώσηπος αναφέρει τους ομοθρήσκους του ως Ιουδαίους, διευκρινίζων μόνον ότι ο ίδιος είναι εκ καταγωγής («γένει») Εβραίος (Α3). Αλλά στο μείζον έργο του «Ιουδαϊκή Αρχαιολογία» (μια ιστορία των ομοθρήσκων του από της δημιουργίας του κόσμου), ο Ιώσηπος γράφει ότι οι Ιουδαίοι αρχικώς εκαλούντο Εβραίοι, ως απόγονοι του Έβερ. Κατ' ανάλογο τρόπον ο Φίλων (στην σειρά δοκιμίων του στα οποία σχολιάζει ελευθέρως τα πρώτα πέντε Βιβλία της Παλαιάς Διαθήκης, ελάχιστα δε τα υπόλοιπα) χρησιμοποιεί τα ονόματα Εβραίος, Υιός Ισραήλ και Ιουδαίος.

Ποιά γλώσσαν όμως μιλούν οι ήρωες της Παλαιάς Διαθήκης; Λαλούν «ιουδαϊστί» (Δ΄ Βασιλειών-Β΄ Βασιλέων 18:26, 28, Νεεμίας 13:24), «εβραϊστί» (Πρόλογος Σοφίας Σειράχ) και την «Χαναανίτιδα» (Ησαΐας 19:18), δηλαδή την γλώσσα της Χαναάν, βιβλικής ονομασίας της Παλαιστίνης. Εξ άλλου, κατά τον Ιώ-

σηπο, γλώσσα των Ιουδαίων είναι «τα εβραϊκά» (Α 5), ή «η των Εβραίων διάλεκτος (Α 33), ή «η των Εβραίων γλώσσα» (Α 333). Ιδιότυπος είναι η προς Εβραίους Επιστολή, διαφιλονικούμενου συγγραφέως. Γραφείσα στις αρχές του 1ου αιώ- νος μ.Χ., θα ηδύνατο πλέον να απευθύ- νεται προς Ιουδαίους. Εικάζεται όμως ότι αποδέκται της ήσαν εκχριστιανισθέντες Ιουδαίοι, άρα Εβραίοι.

Κατόπιν τούτων, το όνομα Ιουδαί- ος θα επικρατήσει κυρίως ως φορέας θρησκείας έναντι αλλοθρήσκων, και δη Χριστιανών, οι οποίοι θα προσαρμό- σουν το όνομά του στις γλώσσες των. Ο Ιουδαίος θα γίνη αγγλιστί Jew, γαλλι- στί Juif, γερμανιστί Jude, ισπανιστί Judío κ.ο.κ. Με το όνομα αυτό θα αποκαλού- νται επίσης του λοιπού, στις αντίστοιχες γλώσσες, όλοι οι απόγονοι των Κρατών του Ισραήλ και του Ιούδα. Θα υπάρξουν όμως δυο τουλάχιστον γλώσσες στις οποίες αυτοί θα αποκαλούνται Εβραί- οι: η νεοελληνική και η ιταλική (Ebreo). Αλλά γλώσσα των Ιουδαίων θα είναι η Εβραϊκή (αγγλιστί Hebrew, γαλλιστί Hebreu, γερμανιστί Hebräisch, ισπανι- στί Hebreo κ.ο.κ.).

Πώς όμως θα αποκαλούν εαυτούς οι ίδιοι οι ενδιαφερόμενοι; Θα χρησι- μοποιήσουν κατά κανόνα το όνομα που επιφυλάσσει εις αυτούς εκάστη γλώσσα, κατ' εξαίρεσιν δε το όνομα Ισραηλίτης. Τούτο απαντάται και στην Ελλάδα, όπου υπάρχουν Ισραηλιτικές Κοινότητες και Κεντρικόν Ισραηλιτικό Συμβούλιο, ενώ στην Γαλλία επικρατεί μεν το όνομα Juif, γίνεται όμως χρήσις και του ονόματος Israélite, λ.χ. Φιλελεύθερα Ισραηλιτική Ένωσις, Κεντρική Σύνοδος (Consistoire) Ισραηλιτών Γαλλίας, Διεθνής Ισραηλιτι- κός Σύνδεσμος (Alliance).

Από της δημιουργίας του Κράτους του Ισραήλ, το 1948, υπάρχει και ο Ισραηλινός,

δηλαδή ο υπήκοός του. Αυτός είναι κατ' αρχήν ιουδαϊκού θρησκειύματος, δεδο- μένου ότι το Κράτος αυτοπροσδιορίζεται επισήμως ως ιουδαϊκό, δεχόμενον αυτο- μάτως, βάσει του Νόμου περί Επιστροφής (1950), ως υπήκοό του πάντα ιουδαϊκού θρησκειύματος. Ισραηλινός υπήκοος είναι όμως και πρόσωπον άλλου θρησκειύματος (μουσουλμάνος, χριστιανός).

Οι απόγονοι των πρωταγωνιστών της Παλαιάς Διαθήκης αποκαλούνται σήμε- ρα στις περισσότερες μεν γλώσσες Ιου- δαίοι, κατ' εξαίρεσιν Ισραηλίται, στις δε νεοελληνική και ιταλικήν Εβραίοι. Τα ονόματα όμως αυτά είναι σταθμοί προς μίαν κοινήν ονομασία μίας αξιοθαύμα- στης ιστορικής συνεχείας, παρά τις με- γάλες διαφοροποιήσεις που εγνώρισεν αυτή επί πλέον των δύο 1000ετιών.

Βασική Βιβλιογραφία

- Walter Bauer: *A Greek-English Lexicon of the New Testament and Other Early Christian Literature*, University of Chicago Press, 1975 (μετάφρασις, αναθεώρησις και επαύξησις γερ- μανικού πρωτοτύπου, 1958).
- Elias Bickerman: *The Jews in the Greek Age*, Harvard University Press, 1988.
- Claude Klein: *Israel, en Quête d' Identité*, Casterman-Giunti, 1999.
- Peter Schafer: *The History of the Jews in the Greek-Roman World*, Routledge, 2003.
- Joseph Henry Thayer: *A Greek-English Lexicon of the New Testament*, T. and T. Clark, Edinburgh, 1885, 4η έκδοσις, 1961 (μετάφρα- σις, αναθεώρησις και επαύξησις Ελληνο-Λα- τινικού Λεξικού της Καινής Διαθήκης υπό Wilibald Grimm, 1868).
- *The Cambridge Ancient History*, vol. II, chap. XXXIX, 1980 / vol. VII, part 1, chap. 11, 1989.
- *Diccionario de la Biblia*, Editorial Herder, Barcelona, 1981 (ισπανική έκδοσις γερμανικού πρωτοτύπου, 1956).
- *Philon d' Alexandrie, Actes du colloque tenu à Lyon, septembre 1966*, Editions du Centre National de la Recherche Scientifique, 1967.
- *The Jewish Yearbook 2003*, Valentine Mitchell, 2003.
- *Facts about Israel*, Israel Information Center, 1999.

Ο Ιουδαίος είναι ο κάτοικος του Κράτους του Ιούδα, του νοτίου δηλαδή τμήματος του διχοτομηθέντος Κράτους του Ισραήλ. Ακριβέστερα, αυτός είναι, κατά την μετάφραση των Εβδομήκοντα, ο κάτοικος της Ιουδαίας, όπως ονομάζουν πλέον το Κράτος του Ιούδα οι διάδοχοι του Αλεξάνδρου (Πτολεμαίοι, Σέλευκοι), οι οποίοι έχουν εν τω μεταξύ καταλάβει την Παλαιστίνη.

[Ο κ. Κ. Βάσσης είναι πρέσβυς ε.τ., συγγραφέυς. Το άρθρο δημοσιεύτηκε στο περι- οδικό «Αστήρ της Ανατολής», τ. Νοεμβρίου 2011].

Εβραϊκές τράπεζες στην Ελλάδα

Στο τεύχος 233 (Ιούλιος - Σεπτέμβριος 2011) του περιοδικού μας δημοσιεύτηκαν μελέτηματα των Ευ. Χεκίμογλου, Ραφαήλ Φρεζή και Μαρούλας Κλιάφα σχετικά με Εβραϊκές τράπεζες που υπήρχαν στην Ελλάδα, στις αρχές του 20ού αιώνα. Τα σχετικά στοιχεία ήταν άγνωστα και κρίθηκαν ως ενδιαφέροντα από την Ένωση Παραγώνων Ελλάδος, η οποία με έγγραφό της από 26 Σεπτεμβρίου 2011 με υπογραφή του προέδρου της κ. Π. -Τζ. Κοντογούρη μας γνώρισε ότι:

«Στο φύλλο 233, σελίς 13, υπάρχει ένα ιστορικής σημασίας άρθρο «Εβραϊκές Τράπεζες στην Ελλάδα», που αναζητούσαμε *per terra et mare* και συμπτωματικά το εντοπίσαμε στα «Χρονικά». Επειδή ουδείς, ούτε καν το Ιστορικό Αρχείο Εθνικής Τράπεζας, μπόρεσε να μας βοηθήσει στη μελέτη μας για τη συμβολή των μικρών Εβραϊκών Τραπεζών στην ανάπτυξη της οικονομίας και κοινωνίας της Θεσσαλονίκης μέχρι το 1926, πιστεύουμε ότι θα πρέπει να δη-

μοσιεύετε κάθε σχετικό στοιχείο».

Σε συμπλήρωση των παραπάνω δημοσιεύουμε δύο νέα σχετικά άρθρα που αναφέρονται στην τραπεζική παρουσία Εβραίων στην περιοχή της Θεσσαλίας.

Η ιστορία της Τράπεζας Μεναχέμ Βαρούχ, Βαρούχ Βαρούχ & Ισιδώρου Βαρούχ στα Τρίκαλα και στο Βόλο

Της ΡΑΧΗΛ ΒΑΡΟΥΧ-ΠΑΠΑΝΔΡΙΑΝΟΥ

Ο Μεναχέμ Βαρούχ γεννήθηκε στα Γιάννενα το 1840. Ασχολήθηκε με το χονδρεμπόριο υφασμάτων και το 1886 έγινε συνιδιοκτήτης της Τράπεζας «Βαρούχ - Σολομών Λεβή», η οποία είχε έδρα τα Τρίκαλα. Το 1898 ο γιος του Μεναχέμ, Βαρούχ Βαρούχ, ο οποίος γεννήθηκε στα Γιάννενα το 1863 εγκαταστάθηκε στο Βόλο Μαγνησίας και το 1899 ίδρυσε Τράπεζα με συνεταίρο τον Μωυσή Σ. Λεβή. Η Τράπεζα είχε κυρίως σαν

Ο Βαρούχ Βαρούχ

αντικείμενο την εξυπηρέτηση των εμπόρων της πόλης, παρέχοντας δάνεια επί εμπορευμάτων, κάνοντας προεξοφλήσεις, με παράλληλη ενασχόληση σε Ασφαλιστικές εργασίες, αντιπροσωπεύοντας στο Βόλο τις μεγάλες Εταιρείες «Αδριατική», «Τεργέστη».

Το κτίριο της Τράπεζας βρισκόταν στη μεγάλη λεωφόρο Δημοτριάδος, στο κέντρο της νέας πόλης, η οποία γνώρισε ραγδαία ανάπτυξη.

Αργότερα, στην διοίκηση της Τράπεζας, τον Βαρούχ Βαρούχ δι-

αδέχθηκε ο γιος του Ισιδώρος Βαρούχ, ο οποίος μετά τις γυμνασιακές του σπουδές στο Βόλο, σπούδασε στο Παρίσι Οικονομικές Επιστήμες, ώστε να ανταποκρίνεται πλήρως στις απαιτήσεις των εργασιών του.

Υπό την διοίκηση του Ισιδώρου Βαρούχ, η Τράπεζα «Βαρούχ - Λεβή» μετονομάστηκε σε «Τράπεζα Βαρούχ».

Η έναρξη του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου και η εισβολή των Γερμανών κατακτητών, βρήκαν την Τράπεζα Βαρούχ σε πλήρη άνηση, η οποία όμως χάρις στη διορατικότητα του Διοικητού της είχε εγκαίρως μετονομαστεί σε «Τράπεζα Γενικών Συναλλαγών Α.Ε.» (ΦΕΚ 373/9-12-42).

Το εταιρικό κεφάλαιο ορίστηκε σε 15.000.000 δρχ. διαιρούμενο σε 1.000 μετοχές, αξίας 15.000 δρχ. εκάστη.

Ενώ στην πραγματικότητα ο Ισιδώρος Βαρούχ κρατούσε το σύνολο των μετοχών στην κατοχή του, τύποις εμφανίζονταν τρία πρόσωπα, ο Ευάγγελος Γκλαβάνης με 500 μετοχές, ο Αναστάσιος Γκλαβάνης με 250 μετοχές και ο Γεώργιος Κολτσιδόπουλος με 250 μετοχές, ως μέτοχοι της Τράπεζας, προκειμένου να αποφευχθεί τυχόν απαίτηση από τις Γερμανικές Αρχές Κατοχής, λόγω του εβραϊκού θρησκευόμενου του πραγματικού κατόχου.

Όταν με το υπ' αριθμ. 1800/22-9-42 Νομοθετικό Διάταγμα, θεσπίστηκε η αναγκαστική αύξηση εντός τριών μηνών του μετοχικού κεφαλαίου των Τραπεζών με κεφάλαιο μικρότερο των 50.000.000 δρχ., η Τράπεζα Βαρούχ, προέβη στην έκδοση 2.334 μετοχών, για την κάλυψη αυτών των αναγκών.

Αποφασίστηκε, επίσης, λόγω των πολεμικών γεγονότων και της υποτιμήσεως της δραχμής, όπως ποσό 25.000.000 δρχ. διατεθεί προς αγοράν πολυτίμων λίθων.

Ενα χρόνο αργότερα, αρχές του 1943, η οικογένεια αναγκάστηκε εφοδιασμένη με ψεύτικες ταυτότητες, να εγκαταλείψει το Βόλο

Ο Ισιδώρος Βαρούχ

και να βρει καταφύγιο στο σπίτι του οικογενειακού φίλου, Δικηγόρου και Βουλευτού Τρικάλων Δημητρίου Χατζηγάκη. Από εκεί η οικογένεια προωθήθηκε στα Άγραφα, όπου και πέρασε την περίοδο της Κατοχής.

Τον Νοέμβριο του 1944, όταν η Ελλάδα είχε απελευθερωθεί, η οικογένεια Ισιδώρου Βαρούχ επέστρεψε στο Βόλο, για να βρει την Τράπεζα λεηλατημένη και όλα τα περιουσιακά στοιχεία της οικογένειας κλεμμένα, τα δε

ακίνητα επιταγμένα.

Τότε, ο Ισιδώρος Βαρούχ αποφάσισε να μεταβεί στην Αθήνα προκειμένου να ζητήσει την χρηματοδότηση (έγκριση δανείου) για την Τράπεζά του, με υπομνήματα προς το Υπουργείο Οικονομικών και την Νομισματική Επιτροπή της Τραπεζής Ελλάδος. Οι προσπάθειες απέβησαν άκαρπες, αυτό δε του γνωστοποιήθηκε τον Μάιο του 1946.

Για διάστημα τριών ετών ο Ισιδώρος Βαρούχ κατέβαλε απέλπιδες προσπάθειες για την συνέχιση των εργασιών της Τράπεζας.

Τον Απρίλιο του 1949 αναγκάστηκε, μη υπαρχόντων πλέον ιδίων κεφαλαίων λόγω της νομισματικής εκμηδενίσεως του νομίσματος, να διακόψει τις εργασίες, αναλαμβάνοντας το σύνολο του παθητικού της Εταιρείας καθώς και το βάρος των αποζημιώσεων του εργατοϋπαλληλικού προσωπικού της.

Ενα άδοξο τέλος για μία σπουδαία ιδιωτική πρωτοβουλία τριών γενεών, έργο ζωής των Μεναχέμ, Βαρούχ και Ισιδώρου Βαρούχ, αλλά και μάθημα ήθους, όσον αφορά στην τίμια και ειλικρινή στάση του Ισιδώρου Βαρούχ, ο οποίος στάθηκε απόλυτα συνεπής στις υποχρεώσεις του, αποστερούμενος οικογενειακών περιουσιακών στοιχείων για την αποζημίωση όλων των διαπλεκόμενων πλευρών.

[Η κα Ραχήλ Βαρούχ - Παπανδριανού σπούδασε στη Φυσικομαθηματική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών και διετέλεσε Λυκειάρχης].

Οι οικονομικές δραστηριότητες των Τρικαλινών Εβραίων:

Ο Τρικαλινός σαράφης Ρεπί Μοσέ δάνειζε χρήματα στον Αλή Πασά

Της ΜΑΡΟΥΛΑΣ ΚΛΙΑΦΑ

Στα αρχεία του Αλή Πασά που εκδόθηκαν πρόσφατα από το Ινστιτούτο Νεοελληνικών Ερευνών του Εθνικού Ιδρύματος Ερευνών υπάρχουν πολλά στοιχεία που αποδεικνύουν ότι ο Αλή Πασάς δανειζόταν χρήματα από τον Τρικαλινό Εβραίο σαράφη Ρεπί Μοσέ. Όπως σημειώνουν οι επιμελητές της έκδοσης «σχέσεις Γιαννιωτών με αυτή την οικογένεια σαράφηδων αποτυπώνονται και σε άλλα γιαννιώτικα αρχεία».

Μεταξύ των γραπτών τεκμηρίων βρέθηκε ένα «ταχβίλι» (απόδειξη παραλαβής) του Μερτεζά Μπέη, αδελφού

της πρώτης γυναίκας του Αλή Πασά, ο οποίος δηλώνει ότι στις 14-8-1812 έλαβε για να καλύψει τις ανάγκες του 500 γρόσια από τον Μοσέ με διάφορο ένα γρόσι τη χιλιάδα για δυο μήνες.

Ένα γράμμα του Αλή Πασά από τα Γιάννενα με ημερομηνία 26-7-1813 μας πληροφορεί ότι έδωσε εντολή στον Βήτο Πρίφτη, επιστάτη των τσιφλικιών του και διαχειριστή των προσόδων στην περιοχή της Υπάτης, να μετρήσει αμέσως 50.000 γρόσια στον σαράφη Μοσέ.

Επίσης στα αρχεία του Αλή Πασά βρέθηκαν τρεις εξοφλητικές αποδείξεις του Ρεπί Μοσέ προς ανθρώπους του Αλή Πασά, οι οποίοι του είχαν παραδώσει χρήματα. Η πρώτη -προσυπογραφημέ-

νη από τον προεστό των Τρικάλων Γιαννακό Ζάρκο- είναι προς τον δικαστικό κλητήρα του Αλή Πασά Γιάτζε Βερζεζά, ο οποίος παρέδωσε στον Μοσέ 4.575 γρόσια, προϊόν εισπραξης φορολογικών προσόδων από το Αρδάνι Κόλι των Τρικάλων. Η δεύτερη εξοφλητική απόδειξη του σαράφη Μοσέ είναι προς τον Σαλήμ Νισίτζα, δικαστικό κλητήρα του

Τρίκαλα 1917: Η Ισραηλιτική Κοινότητα γιορτάζει την Διακήρυξη Μπάλφουρ. (Αρχείο Κέντρου Ιστορίας και Πολιτισμού Κλιάφα).

Αλή Πασά, ο οποίος του παρέδωσε 10.183 γρόσια, προϊόν εισπραξης φορολογικών προσόδων του Αλή Πασά από τμήμα της επαρχίας Καλαμπάκας. Η τρίτη εξοφλητική απόδειξη του Μοσέ με ημερομηνία 5-8-1813 είναι προς τον Μπάκο Ζιομποκί-

να, κλητήρα του Αλή Πασά, ο οποίος του παράδωσε 5.597 γρόσια, προϊόν εισπραξης προσόδων του Αλή από την Πουλιάνα Κόλι των Τρικάλων.

Τέλος στην ονομαστική μισθοδοτική κατάσταση του σώματος του Χασάν Μπιλιούση με ημερομηνία 1-8-1814 σημειώνεται ότι το ποσόν της μισθοδοσίας των 116 αντρών του Μπιλιούση κατέβαλε ο Ρεπί Μοσέ.

Τα παραπάνω στοιχεία είναι σημαντικά και επιβεβαιώνουν την οικονομική δραστηριότητα των Τρικαλινών Ισραηλιτών.

[Η κα Μαρούλα Κλιάφα είναι ιστορικός ερευνητής - Συγγραφέας].

Για τη **Σοφία Λεμπρέν** (1785-1854), γνωστή ως Δούκισσα της Πλακεντίας, έχουν γραφτεί πάρα πολλά. Άλλωστε η ονομασία σταθμού του αθηναϊκού Μετρό με την ίδια επωνυμία την κρατά στην επικαιρότητα, όπως επίσης το ότι το Μέγαρο της Ροδοδάφνης στην Πεντέλη σώζεται μέχρι σήμερα.

Ένα από τα θέματα που αναφέρονται στη Δούκισσα είναι το κατά πόσο ήταν χριστιανή ή εβραία κατά το θρήσκευμα. Για το θέμα καταχωρούμε πληροφορίες από παλαιές εβραϊκές πηγές, οι οποίες διαφωτίζουν το θέμα. Σημειώνουμε ότι κατά το εγκυκλοπαιδικό λεξικό του **Ήλιου** (τόμος 14') μετά το θάνατο της κόρης της και την αποτέφρωση του πτώματός της, το οποίο η Δούκισσα διατηρούσε στο σπίτι της στην οδό Πειραιώς, απομακρύνθηκε από τον Χριστιανισμό και θέλησε να δημιουργήσει θεοκρατική κοινωνική οργάνωση ενώ άρχισε να διανέμει τα κτήματά της σε εξέχουσες ελληνικές οικογένειες.

Πλατεία Ψυρρή: Το παλιό Δημαρχείο της Αθήνας (φωτογραφία από «Μικρό Ρωμίο»).

Η Δούκισσα της Πλακεντίας και η Ισραηλιτική Κοινότητα Αθηνών

Το Κληροδότημα αυτής εις τους Εβραίους Αθηνών

Στην **Ισραηλιτική Επιθεώρηση** (τεύχος Μαΐου 1912 δηλαδή προ ενός αιώνας) δημοσιεύτηκε κείμενο με τον τίτλο που αναφέρθηκε παραπάνω:

Εσχάτως με την υπογραφήν Κ. Δραγούμης ησχολήθησαν αι «Αθήναι» περί της Δουκίσσης της Πλακεντίας, συζύγου γάλλου προξένου. Εις την πραγματείαν έγινεν υπαινιγμός περί ιουδαϊκής καταγωγής της Δουκίσσης. Ήτο πράγματι εβραία η Δούκισσα; Ο Λουδοβίκος Αύγουστος Φράνκελ ο οποίος επεσκέφθη τας Αθήνας κατά το 1855 περιγράφει την Δούκισσαν ως γυναίκα αλλόκοτον και με την ασυνήθη περιβολήν της, (ήτο πάντοτε ενδεδυμένη λευκά με πέπλον λευκόν) με την μανίαν να κτίζει πάντοτε νέας οικοδομάς των οποίων έδιδε αυτή το σχέδιον, με τας αιωνίους δίκας με τους μηχανικούς, δίδουσαν λαβήν εις τα σκώματα της κοινωνίας. Μίαν ημέραν κατά τας ατελευταίτους δίκας της, ο δικαστής της επέβαλεν όρκον, τότε δε αυτή εδήλωσεν ότι ήτο εβραία και ωρκίσθη συμφώνως με το εβραϊκόν δόγμα. Επρωτίμα να διαμένη εις την Πεντέλην όπου έκτισε πύργον τον οποίον ωνόμασεν «βωμόν αφιερωμένον εις τον Θεόν τον Ένα τον κατοικούντα εις τα απόκρυφα». Είχε μοναδικήν θυγατέρα την οποίαν εξήτησε να δώση γυναίκα εις μέλος της οικογενείας Μαυρομιχάλη, εις τον οποίον εχωρήγησε την επικαρπίαν τριών χιλιάδων ελαιοδένδρων δια 90

έτη, δωρεάν την οποίαν μετά εν έτος ανεκάλεσεν. Παρομοίως ανεκάλεσε δωρεάν την οποίαν είχε κάμη εις τον ιστορικόν Τρικούπην.

Η κόρη της απέθανε εις ταξίδιον το οποίον είχαν κάμη εις Συρίαν. Εφύλαττε δε το προσφιές πτώμα εντός οινοπνεύματος και εκράτει ούτως άταφον εις μίαν εκ των οικιών της, εως ότου μια πυρκαϊά απετέφρωσε τα πάντα.

Η δούκισσα απέθανε και ενταφιάσθη εις το Πεντελικόν όπου της εστήθη μνήμα με επιγραφήν. Την οικίαν της με τον κήπον εκληροδότησεν εις τον ιατρόν της Δρα Röser.

Εις την βιβλιοθήκην της ευρέθησαν συγγράμματα αναφερόμενα εις όλα τα θρησκευματα, διότι η δούκισσα ήτο ευρυμαθής και ανεγίνωσκε πολύ.

Περί του εβραϊσμού της Δουκίσσης, τρανή απόδειξις είναι το κληροδότημα ενός οικοπέδου δια την ανέγερσιν Ισραηλιτικού Ναού με την ρήτραν ότι εάν δεν ήθελε κτισθή τοιούτος Ναός εις Αθήνας να περιέλθη το κληροδότημα εις την εβραϊκήν κοινότητα Ιερουσαλήμ.

Τί απέγινε το κληροδότημα και το οικόπεδον, το οποίον, εάν καλώς, είμεθα πληροφορημένοι, έγινε δια συμβολαιογραφικής πράξεως;

Περιμένομεν απάντησιν από την Προεδρείαν της Ισραηλιτικής Κοινότητος της πρωτευούσης.

[Άρθρο του κ. **Δανιήλ Αλχανάτη** σχετικό με το θέμα έχει δημοσιευθεί στο περιοδικό μας τ. 78/Ιούνιος 1985].

Αναγνώστες των «Χρονικών» έχουν την πρωτοβουλία να ερευνούν και να μας στέλνουν παλαιά δημοσιεύματα από τον Ελληνικό Τύπο τα οποία αναφέρονται στην εβραϊκή παρουσία. Τα δημοσιεύματα αυτά έχουν ιδιαίτερη ιστορική σημασία επειδή παρουσιάζουν πτυχές της καθημερινής ζωής στα πλαίσια της ισραηλιτικής κοινοτικής δραστηριότητας.

1938: Ο Σικελιανός μιλά στο Βόλο για τους Εβραίους

Ο κ. Ραφαήλ Φρεζής - Βόλος μεταφέρει από τον «Ταχυδρόμο» του Βόλου, της 26ης Νοεμβρίου 1938, το παρακάτω δημοσίευμα που αφορά επίσκεψη του κορυφαίου Έλληνα ποιητή Άγγελου Σικελιανού στη Συναγωγή του Βόλου. Για τον Σικελιανό έχουν δημοσιευθεί άρθρα στο περιοδικό μας στο τεύχος 81/σελ. 23, 100/3, 178/3 και 227/3.

Την Παρασκευή στις 7.30, χθες, εις την Ιεράν Συναγωγήν εγένετο εκλεκτή συγκέντρωσις μελών της κοινωνίας μας και ολοκλήρου της ενταύθα Ισραηλιτικής παροικίας, παρισταμένου του Αρχираββίνου Βόλου κ. Μωυσ. Πέσσαχ. Προς την συγκέντρωσιν ταύτην, την οποία ετίμησε δια της παρουσίας του ο Σεβασμιώτατος Μητροπολίτης Δημητριάδος κ. Ιωακείμ, ομίλησε ο μέγας Έλληνας λυρικός ποιητής κ. Άγγελος Σικελιανός «Περί της αξίας και της αποστολής των Ιουδαίων εις την καθόλου ανθρωπότητα».

Ο βαθυστόχαστος ομιλητής, έξοχος μελετητής των Ιουδαϊκών πηγών και προαιωνίας ιστορίας του ισραηλιτικού στοιχείου, ανέλυσε μετά καταπληκτικής πειστικότητας και ευγλωτίας, τα μεγάλα φωτεινά κεφάλαια των ιστορικών τυχών του Ιουδαϊσμού, μέχρι της σημερινής εποχής. Έπειτα ο ομιλητής υπογράμμισε την συμβολήν του Ιουδαϊκού στοιχείου εις τον παγκόσμιον πνευματικόν πολιτισμόν και ετόνισε ότι το εβραϊκό στοιχείον δεν απεργάζεται τον υλιστικόν πολιτισμόν αλλά κυρίως τον πνευματικόν πολιτισμόν, με την ανωτέραν πνευματικήν ουσίαν που προσέφερε εις τον κόσμον με τους λαμπρούς πνευματικούς εκ-

προσώπους ως ο Αϊνστάϊν, ο Μπερξόν, ο Φρόντ κ.ά.

Εν συνεχεία, ο θαυμάσιος ομιλητής, εν μέσω μιας πρωτοφανούς συγκινήσεως του πυκνοτάτου ακροατηρίου, και με έκφρασιν ασυλήπτως ωραίαν και βαθυστόχαστον ποιητική, διετύπωσε το βασικόν θεμελιώδες αίτημα του ανθρωπισμού, υπέρ της οριστικής αποκαταστάσεως της φυλής εις τον ιερόν τόπον της γεννέσεώς της, όπου ηυχθή να συγκεντρώσει όλην την εκπολιτιστικήν της δύναμιν, που διέσπειρε σε όλον τον κόσμον δια να αποτελέσει την φωτεινήν εστίαν του ανθρωπισμού, απ' όπου θα αναλάμψει, ότι ωραίον, ότι αληθινόν περιέχει η θείκη φυλή του Ισραήλ».

Ο Σικελιανός στα χρόνια της ομιλίας του στον Βόλο.

Και η εφημερίδα σχολιάζει: «Λόγοι ομολογουμένως πρωτάκουστοι, ηκούσθησαν χθες εις την Συναγωγήν των εβραίων και μια φωνή υψώθη θρεμμένη από τα φωτεινά στοιχεία της Ελληνικότητας του εξαισίου ομιλητού υπέρ της εβραϊκής υποθέσεως. Εις το πρόσωπον του κ. Σικελιανού, εύρε τον ένθερμον συνήγορον των προαιωνίων δικαίων, αναγνωρισμένων υπό της παγκοσμίου ιστορίας του ανθρωπισμού. Ήτο καταφανής η συγκίνη-

σις εις το πυκνόν ακροατήριον της Συναγωγής. Δεν πρέπει να παραλείψωμεν ότι οι συγκινητικοί λόγοι του εμπνευσμένου ομιλητού έφεραν τα δάκρυα εις τα μάτια πλείστον ακροατών. Πυκνά και παρατεταμένα χειροκροτήματα εκάλυψαν την φωτεινήν αυτήν ομιλίαν, η οποία ενστάλλαξε παρηγορίαν και θάρρος εις τα ψυχάς του συναχθέντος εβραϊκού λαού της πόλης».

Πηγή: Εταιρεία Θεσσαλικών Ερευνών. **Αρχείο Θεσσαλικών Μελετών**, τόμος 18ος, Βόλος 2010. Μηλίτσας Ζαρή Καραθάνου «Ο Άγγελος Σικελιανός/1881-1951 και ο Βόλος».

Στον απόηχο της εκδηλώσεως

Την επομένη της εκδηλώσεως (26.11.1938) ο Σιωνιστικός Σύλλογος «Ποαλέ Σιών» με έγγραφό του προς τον Δημ. Σαράτση*, το οποίο υπέγραφε ο πρόεδρος Ισιδ. Βαρούχ και ο γεν. γραμματέας Σαμπεθάϊ Κοέν, μεταξύ των άλλων σημείων:

«Θεωρούμε επιβεβλημένο καθήκον να απευθύνω-
μεν Υμίν, δια της παρούσης, τας απείρους και θερ-
μάς ευχαριστίας του ημετέρου Συλλόγου δια τα τόσον
θερμά λόγια και εκδηλώσεις συμπαθείας τας οποίας
εκφράσατε δια την τυρρανισμένην φυλήν μας. Η ψυ-
χή μας συγκλονισμένη βαθείά από τα τελευταία τρα-
γικά γεγονότα των ομοφύλων μας της Γερμανίας, εύρε
ένα μεγάλο βάλασμον παρηγορίας, χάρις εις τα θερ-
μά σας λόγια, καθώς και από την ομιλίαν του εκλε-
κτού Έλληνος λυρικού Άγγελου Σικελιανού. Σχέσεις
αιώνων συνδέουν τον ελληνικόν λαόν με τον εβραϊ-
κόν τοιούτον, και πάντα η Ελλάδα μας θεωρεί τέκνα
αυτής, όπως και εμείς θεωρούμεν την Ελλάδα πραγ-
ματικήν πατρίδα μας».

* Ο Δημ. Σαράτσης (1871-1951) ιατρός, υπήρξε πρωτο-
ποριακή κοινωνική μορφή στο Βόλο, όπου εκλέχθηκε
βουλευτής το 1932.

Από την Ιστορία των Εβραίων της Χίου

Ο κ. Νίκος Μονιώδης - Κοινή Χίου- μας απέστειλε δύο
δημοσιεύματα της εφημερίδας **Νέα Χίος** του 1914, που
αναφέρονται στους Εβραίους της Χίου. Άρθρα για την
Ισραηλιτική Κοινότητα Χίου έχουν δημοσιευθεί στο πε-
ριοδικό μας στα τεύχη 63, 110/23, 114/9, 134/11, 139/7,
142/32, 161/14, 193/17 και 206/20.

Η στρατολογία των συμπολιτών Ισραηλιτών

Συμφώνως τη διαταγή του Υπουργείου των
στρατιωτικών περί της προσκλήσεως υπό τα
όπλα των ηλικιών του 1888- 89- 90- 91- 92 ο
κ. Φρούραρχος διεβίβασεν ως πληροφορούμεθα σχε-
τική εντολήν προς τον προϊστάμενον της ενταύθα
Ιουδαϊκής Κοινότητος Σεβ. Αρχираβίνον εντελλόμε-
νος όπως και οι στρατεύσιμοι των ηλικιών τούτων

Ιουδαίοι σπεύσωσι να προσέλ-
θουν υπό τας σημαίας της πατρί-
δος ως νομοταγείς Έλληνες πολι-
ται. Συνεπεία τούτου μετέβησαν
χθες παρά τω κ. Φρούραρχω ο Σ.
Αρχираβίνος κ. Σολομών Χαμπίφ
μετά του Προέδρου της Ιουδαϊκής Κοινότητος καλλί-
στου συμπολίτου κ. Ισσαχάρ Αβραάμ όπως ζητήσουν
μικράν προθεσμίαν δια την κατάταξιν των στρατευ-
σίμων Ιουδαίων χάριν διευθετήσεως των υποθέσεων
των. Ο κ. Φρούραρχος επαινέσας την νομοτάγειαν
και φιλονομίαν των συμπολιτών Ιουδαίων ως και τα
προς την πατρίδα επιδεικνυόμενα θερμά αισθήμα-
τά των ως Ελλήνων πολιτών ανεξαρτήτως φυλής και
θρησκευματος τυγχάνει διαταγή του Υπουργείου
συμφώνως την Ελληνική νομοθεσία και ότι ως πιστός
εκτελεστής του νόμου δεν δύναται να πράξη άλλως.
Κατόπιν των δηλώσεων τούτων του κ. Φρούραρχου
και των συστάσεων αυτού όπως και οι συμπολίται
Ιουδαίοι ως φιλοπάτριδες και νομοταγείς Έλληνες
πολίται σπεύσωσι να εκπληρώσουν το προς την πα-
τρίδα ύψιστον καθήκον των, ουδεμία μένει αμφιβολία
ότι και οι συμπολίται Ιουδαίοι θέλουσι προσέλθει εις
τον στρατόν προθύμως γνωστών μάλιστα όντων των
πατριωτικών αυτών αισθημάτων και ιδίως της προς
την πατρίδα αφοσίωσης και αγάπης των μελών της
Ιουδαϊκής κοινότητος Χίου Σεβ. Αρχираβίνου και
Ισσαχάρ Αβραάμ Προέδρου τοςάυτα έχομεν μέχρι
σήμερα δείγματα ακραιφνούς πατριωτισμού και αι-
σθηματικής λατρείας.

Εν παρόδω αναφέρομεν ότι προχθές έτι έσπευ-
σεν να ... εις τον στρατόν ο Ιουδαίος συμπολίτης μας
Ηλίας [όνομα δυσαναγνωστο]. 20/1/1914

Οι Ιουδαίοι υπέρ των προσφύγων

Το υπέρ των προσφύγων αδελφών μας καθή-
κον δεν παρημέλησαν και οι συμπολίται μας
Ισραηλίται πρωτοστα-
τούντος ως πάντοτε του καλλί-
στου και φιλοπάτριδος προέδρου
αυτών κ. Ισσαχάρ Αβραάμ. Ούτω
πολλά οικογένειαι προσφύγων
ζητηθείσαι παρ' αυτού ετοποθε-
τήθησαν εν τη Εβραϊκή σχολή
ήτις διέκοψεν επί τούτω τα μα-
θήματα. 2/6/1914

Ο “προηγούμενος” Εβραίος στο δημοτικό συμβούλιο Θεσσαλονίκης: Σαμουήλ Ναχμίας

Του ΕΥΑΓΓΕΛΟΥ ΧΕΚΙΜΟΓΛΟΥ

Εχει γραφτεί κατά κόρον ότι ο κ. Χασδάι Καπόν είναι ο «πρώτος Εβραίος δημοτικός σύμβουλος Θεσσαλονίκης που εκλέγεται μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο». Στην πραγματικότητα, είναι ο πρώτος που εκλέγεται μετά το 1934, έτος κατά το οποίο πραγματοποιήθηκαν οι τελευταίες προπολεμικές δημοτικές εκλογές.

Μέλη του τελευταίου εκλεγμένου δημοτικού συμβουλίου της Θεσσαλονίκης (1934-36) με το δήμαρχο Νικόλαο Μάνο στο κέντρο. Πρώτος αριστερά ο δημοτικός σύμβουλος Σαμουήλ Ναχμίας. Πρώτος δεξιά ο δημοτικός σύμβουλος, κατ' επανάληψη δημαρχήσας, Απόστολος Κοσμόπουλος. (Αρχείο Τέλη Ναχμίας).

Ποιος ήταν όμως ο τελευταίος προπολεμικός εβραϊός δημοτικός σύμβουλος Θεσσαλονίκης; Πρόκειται για τον δικηγόρο Σαμουήλ Ναχμίας (1904-1974). Ο Σαμουήλ Ναχμίας γεννήθηκε στο Βόλο. Η μητέρα του προερχόταν από την οικογένεια Κοέν της Θεσσαλονίκης, ενώ ο πατέρας του ήταν Βολιώτης, γενικός διευθυντής της εταιρείας Γκλαβάνης. Ο Σαμουήλ Ναχμίας, παρά τις οικονομικές δυσκολίες που προκλήθηκαν από τον πρόωρο θάνατο του πατέρα του και που τον υποχρέωσαν να διαδεχθεί τον

πατέρα του στην εταιρεία Γκλαβάνη, κατόρθωσε να αποφοιτήσει από τη Νομική Σχολή Αθηνών. Όπως και άλλοι δικηγόροι από τη Θεσσαλία (π.χ. ο Ασέρ Μωϋσής και ο Γιομτώβ Γιακοέλ¹), επέλεξε να εγκατασταθεί στη Θεσσαλονίκη, η οποία λόγω της ισχυρής εβραϊκής κοινότητάς της αποτελούσε εξαιρετικό επαγγελματικό περιβάλλον για ένα νέο δικηγόρο, ο οποίος είχε αποφοιτήσει από ελληνικό πανεπιστήμιο και γνώριζε άριστα την ελληνική γλώσσα και νομοθεσία. Στη Θεσσαλονίκη εγκατέστησε το γραφείο του στη Στοά Μάισα και ανέπτυξε έντονη επαγγελματική -και όπως φαίνεται από το γεγονός της επιλογής του στο νικηφόρο δημοτικό ψηφοδέλτιο- ανάλογη πολιτική και κοινωνική δραστηριότητα.²

Στις δημοτικές εκλογές που πραγματοποιήθηκαν στις 11 Φεβρουαρίου 1934 στη Θεσσαλονίκη συμμετείχαν τρεις βασικοί εκλογικοί συνδυασμοί: (α) Ο φιλομοναρχικός συνδυασμός, με επικεφαλής τον Νικόλαο Μάνο (1875-1947), επιχειρηματία με καταγωγή από την Κοζάνη, που είχε εκλεγεί στο δημαρχιακό αξίωμα το 1929, αλλά παύθηκε με νομικό τέχνασμα από τους βενιζελικούς. (β) Ο αντιμοναρχικός, με επικεφαλής τον Μηνά Πατρίκιο (1890-1960), δικηγόρο προσφυγικής καταγωγής, που είχε εκλεγεί στο δημαρχιακό αξίωμα το 1925 επικεφαλής αριστερού συνδυασμού και είχε τεθεί σε επανειλημμένες παύσεις από τους βενιζελικούς – τότε- αντίπαλους του. (γ) Ο συνδυασμός του ΚΚΕ, με επικεφαλής τον σιδηροδρομικό Χρίστο Κανάκη, κοινοτάρχη Αμπελοκήπων, που ως καταγόμενος από τη Μπάλτζα [Μελισσοχώρι] ήταν ο μοναδικός ντόπιος

υποψήφιος δήμαρχος.

Εβραίοι υποψήφιοι υπήρχαν στον πρώτο και στον τρίτο συνδυασμό, ενώ οι βενιζελικοί που επέμεναν στη διατήρηση ξεχωριστού εκλογικού καταλόγου για τους Εβραίους Θεσσαλονικείς, με τον ισχυρισμό ότι αποτελούσαν «εθνική μειονότητα» και δεν ήταν σωστό να επηρεάζουν τις «εθνικές» εκλογές, δεν περίμεναν και πολλά από τους εβραίους ψηφοφόρους της Θεσσαλονίκης.³

Στο ψηφοδέλτιο του Μάνου είχαν αναγραφεί πέντε Εβραίοι, όλοι ως εκπρόσωποι του Λαϊκού Κόμματος (επικεφαλής του οποίου ήταν ο Παναγής Τσαλδάρης). Ήταν (με αλφαβητική σειρά) οι Αλλαλούφ Δανιήλ, Γιακοέλ Γιομτώβ, Κοέν Σαλτιέλ, Ναχμίας Σαμουέλ, Φρανσέζ Ελί.⁴

Ο Νικόλαος Μάνος, εγκατεστημένος από την εφηβική ηλικία του στη Θεσσαλονίκη, επιχειρηματίας αυτοδημιούργητος και πρόσωπο ιδιαίτερα αγαπητό για τη φιλανθρωπική και κοινωνική δράση του, διέθετε μεγάλη εκλογική επιρροή στις εβραϊκές συνοικίες της Θεσσαλονίκης, όπως είχε αποδειχθεί στην κανονική και την επαναληπτική εκλογή του 1929. Μιλώντας το 1934 στο συνοικισμό Εβραίων πυροπαθών της Αγίας Παρασκευής, σε μια εποχή βαθιάς οικονομικής κρίσης, είπε:

«Με γνωρίζετε καλά και ξέρω ότι δεν περιμένετε από εμένα υποσχέσεις και ούτε εγώ θα σας υποσχεθώ τι, διότι δεν υπόσχεται κανείς τίποτε εις εκείνους που αγαπά, αλλά το κάμνει μόλις του δοθή ευκαιρία. Γνωρίζετε ότι κατά το ολιγόμηνον διάστημα της δημαρχίας μου [εννοεί το 1929] έπραξα παν το δυνατόν υπέρ του ισραηλιτικού στοιχείου, αλλά ανέκαθεν, και επί Τουρκίας ακόμη, δεν έπαψα να είμαι ο συνδετικός κρίκος μεταξύ σας και των Χριστιανών. Θα φροντίσωμεν με τους συνεργάτας μου, τους οποίους παρακαλώ να ψηφίσετε, να θεραπεύσωμεν τας ανάγκας του μεγάλου αυτού φίλου συνοικισμού, προ παντός δε, το τονίζω, θα προσπαθήσωμεν να κάνωμεν έργα διά την πόλιν και ούτω να δυνηθή και ο άνεργος κόσμος να εξοικονομήση τα προς το ζην διά της τιμίας εργασίας του».

Αλλά ο συνδυασμός του Μάνου –όπως και του αντιπάλου του Πατρικίου- ήταν ένα ανομοιογενές άθροισμα ετερόκλητων δυνάμεων, που από τη στιγμή που συμφώνησαν στο πρόσωπο του υπο-

Ορκωμοσία της δημοτικής διοίκησης Νικολάου Μάνου (δεξιά) ενώπιον του Γενικού Διοικητή Μακεδονίας Φίλιππου Δραγούμη (αριστερά). Στο μέσον, σε πρώτο πλάνο, ο Σαμουήλ Ναχμίας. Δεξιά του, με το άσπρο μουστάκι, ο Κ. Μερκουρίου, διορισμένος «δήμαρχος» επί 4ης Αυγούστου και Γερμανικής Κατοχής. Επί των ημερών του καταστράφηκε το εβραϊκό νεκροταφείο Θεσσαλονίκης. (Η φωτογραφία προέρχεται από το αρχείο της οικογενείας Ν. Μάνου).

ψήφιου δημάρχου άρχισαν να αλληλοϋπονόμευονται. Εκτός από το Λαϊκό Κόμμα, συμμετείχαν οι Ελευθερόφρονες, το κόμμα του Γ. Κονδύλη, το προσφυγικό κόμμα του Μιχ. Κύρκου, καθώς και οι τοπικοί κύκλοι που εκφράζονταν με τις εφημερίδες «Φως» και «Ταχυδρόμος».

Ο κύκλος του «Ταχυδρόμου», με ηγέτη τον βουλευτή Ν. Δαρβέρη (1879-1946), συμάχησαν με το κόμμα του Κονδύλη για να αλλοιώσουν το εκλογικό αποτέλεσμα. Ψήφισαν τον Ν. Μάνο ως Δήμαρχο, αλλά από το κανονικό ψηφοδέλτιο που προαναφέρθηκε σταύρωναν μόνο 13 ονόματα στα οποία προσέθεταν 17 υποψηφίους της επιλογής τους, κανείς από τους οποίους δεν ήταν Εβραίος. Μεταξύ των ονομάτων που διέγραφαν ήταν των τεσσάρων από τους πέντε υποψηφίους Εβραίους. Ο διασπαστικός αυτός ελιγμός ήταν γνωστός πριν από τις εκλογές. Γι' αυτό και το Λαϊκό Κόμμα υποχρεώθηκε να ανακοινώσει επισήμως ότι οι επίσημοι υποψήφιοι εκ μέρους των Ισραηλιτών ήταν και οι πέντε που προαναφέρθηκαν.

Στις εκλογές επικράτησε ο Ν. Μάνος. Υπερψηφίστηκε στις συνοικίες των γηγενών, Χριστιανών και Εβραίων, ενώ ο Πατρικίος υπερίσχυσε στις προσφυγικές συνοικίες. «Οι Εβραίοι σας εψήφισαν. Οι Έλληνες θα σας σαρώσουν», έγραψε απειλητικά απευθυνόμενη προς τον Μάνο η βενιζελική «Μακεδονία» αποδίδοντας την επικράτηση του Μάνου στην καθολική υποστήριξη της εβρα-

ϊκής κοινότητας: «Οι κυβερνητικοί [Λαϊκό Κόμμα και Κονδυλικοί] γνωρίζοντας ότι μόνον με την μέχρις ενός προσέλευσιν των Ισραηλιτών θα ήτο πιθανή η εκλογή του υποψηφίου των, μετήλθον όλα τα μέσα διά να ψηφίσουν όλοι οι Εβραίοι, ενώ εξ αντιθέτου παρενέβαλον μύρια προσκόμματα εις τους δημοκρατικούς εκλογείς των προσφυγικών τμημάτων (...) Όπως διεπιστώθη σχετικώς με τους Ισραηλίτας, ούτοι προσήλθον μέχρις ενός και πάλι εις τας κάλπας και εσήφισαν με φανατισμόν και φανερά τον κυβερνητικόν υποψήφιον. Και αυτοί οι ασθενείς και παράλυτοι μετεφέρθησαν εις τα εκλογικά τμήματα και εσήφισαν τον Μάνον υπό την φανεράν προστασίαν της αστυνομίας, όργανα της οποίας εβοήθουν τους αναπήρους Εβραίους να ψηφίσουν, ενώ απεμάκρυνον τους δημοκρατικούς εκλογείς». Αναγνώριζε έτσι η εφημερίδα την υποστήριξη των Εβραίων προς τους υποψήφιους των Λαϊκών, την απέδιδε όμως σε σκοτεινές συνωμοσίες και όχι στην επιρροή του Μάνου και στην απέχθεια που προκαλούσε ο ξεχωριστός εκλογικός κατάλογος.

Σύμφωνα με τη νομοθεσία, θα έπρεπε το δημοτικό συμβούλιο να αποτελείται από είκοσι συμβούλους του ψηφοδελτίου Μάνου και δέκα συμβούλους του ψηφοδελτίου Πατρικίου. Το αναμενόμενο αποτέλεσμα όμως αλλοιώθηκε από τη δόλια σταυροδοσία. Επειδή οι Δαρβερικοί και οι Κονδυλικοί σταύρωναν μόνο 13 από τους 30 υποψηφίους του επίσημου ψηφοδελτίου, το αποτέλεσμα ήταν ότι ο 13ος κατά σειρά Λαϊκός έλαβε 13.381 σταυρούς, ενώ ο 14ος μόνο 12.208. Ενδιάμεσα όμως παρεμβλήθησαν επτά σύμβουλοι του Πατρικίου, οι οποίοι έλαβαν από 12.244 μέχρι 12.717 σταυρούς και κατέλαβαν τις έδρες που κανονικά θα περιέρχονταν στην πλειοψηφία. Έτσι, στο δημοτικό συμβούλιο εισήλθαν 13 σύμβουλοι του ψηφοδελτίου Μάνου και 17 σύμβουλοι της αντιπολίτευσης!

Μοναδικός Εβραίος που εκλέχθηκε ήταν ο Σαμουήλ Ναχμίας, ο οποίος κατατάχθηκε έβδομος μεταξύ των δέκα τριών εκλεγέντων. Έτσι, για πρώτη φορά από το 1912 υπήρχε στο δημοτικό συμβούλιο μόνον ένα μέλος εβραϊκού θρησκευματος.

Μετά την απόπειρα στρατιωτικού πραξικοπήματος της 1ης Μαρτίου του 1935 εξέπεσαν της θέ-

σεώς τους 12 βενιζελικοί σύμβουλοι «διά λόγους δημοσίας τάξεως και συμφέροντος», δηλαδή διότι υπήρξαν υπόνοιες ότι συμμετείχαν ή υποστήριξαν το πραξικόπημα. Όσοι εξέπεσαν, αντικαταστάθηκαν από τους επιλαχόντες, μεταξύ των οποίων και ο δικηγόρος Γιομτώβ Γιακοέλ, ο οποίος είχε καταταγεί έβδομος κατά σειρά επιλαχών. Έτσι, για μερικούς μήνες ο Σαμουήλ Ναχμίας δεν ήταν ο μοναδικός Ισραηλίτης δημοτικός σύμβουλος.

Το καθεστώς της 4ης Αυγούστου καθαίρεσε το δήμαρχο Ν. Μάνο τον Οκτώβριο του 1936 και τον αντικατέστησε με το δημοτικό σύμβουλο Κ. Μερκουρίου, ο οποίος διατήρησε το αξίωμά του μέχρι το θάνατό του στη διάρκεια της Κατοχής (1943). Το 1939 παύθηκε ολόκληρο το δημοτικό συμβούλιο και διορίστηκε ολιγομελής διοικούσα επιτροπή, αποκλειστικά από Χριστιανούς. Ήταν η πρώτη φορά που στη διοίκηση του Δήμου Θεσσαλονίκης δεν συμμετείχε Εβραίος. Και αυτή η «πρώτη φορά» έμελλε να διαρκέσει μέχρι το 2011. Στις 2 Ιανουαρίου του έτους εκείνου ο κ. Χασδάι Καπόν εισήλθε στο Δήμο εκλεγμένος δημοτικός σύμβουλος και εξήλθε αντιδήμαρχος οικονομικών.

[Ο κ. **Ευάγγελος Χεκίμογλου**, διδάκτωρ οικονομικών, είναι έφορος του Εβραϊκού Μουσείου Θεσσαλονίκης].

Υποσημειώσεις:

1. Για τον δικηγόρο Γιομτώβ Γιακοέλ, βλ. Φραγκίσκη Αμπατζοπούλου, *Γιομτώβ Γιακοέλ. Απομνημονεύματα 1941-1943*, Θεσσαλονίκη 1993, ιδίως 11 κ.ε. Για τη σχέση του με τον Ασέρ Μωϋσή βλ. Ραφαήλ Μωϋσής, «Τσεβί Κόρετς και Γιομτώβ Γιακοέλ. Μία αντι-αποκατάσταση», *Χρονικά* 232 (Απρίλιος-Ιούνιος 2011) 10-12.
2. Ευχαριστίες οφείλω στον δικηγόρο κ. Τέλη Ναχμία για τις πληροφορίες που μου έδωσε για τον πατέρα του.
3. Στις βουλευτικές εκλογές της 5/3/1933 οι βενιζελικοί δεν κατάρτισαν συνδυασμό στον εκλογικό σύλλογο Ισραηλιτών. Στις βουλευτικές εκλογές της 2/7/1933 δεν συμπεριέλαβαν Εβραίους υποψηφίους στο συνδυασμό τους. Μόνον στις βουλευτικές εκλογές της 26/1/1936 συμπεριέλαβαν δύο Εβραίους υποψηφίους, οι οποίοι όμως κατέλαβαν τις δύο τελευταίες θέσεις. Βλ. Δημοσθένης Δώδος, *Οι Εβραίοι της Θεσσαλονίκης στις εκλογές του ελληνικού κράτους 1915-1936*, Αθήνα: Σαββάλας 2005, σσ. 192, 195 και 203.
4. Ε. Χεκίμογλου, *Ο Νικόλαος Μάνος και η Θεσσαλονίκη στο μεσοπόλεμο*, Θεσσαλονίκη: Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών, 2010, 560 κ.ε., από όπου και οι πληροφορίες του παρόντος.

Εβραίες γυναίκες μετά το Ολοκαύτωμα

Η συμβολή τους στην ανασυγκρότηση των Κοινοτήτων

Τα μεταπολεμικά χρόνια βρήκαν την Ελληνική Εβραϊκή Κοινότητα αποδεκατισμένη. Όσοι γύρισαν από τα στρατόπεδα του θανάτου, ή τα καταφύγια, ή τα βουνα (αντάρτες) προσπάθησαν να ξαναχτίσουν –στο βαθμό που μπορούσαν– την εβραϊκή ζωή στη γενέτειρά τους. Στα χρόνια εκείνα οι Ελληνίδες Εβραίες γυναίκες συνέβαλαν με δύο τρόπους: Από τη μια προσπάθησαν –και κατάφεραν– υπό τις εξαιρετικά δύσκολες μεταπολεμικές συνθήκες, να δημιουργήσουν και να αναθρέψουν οικογένειες, ενώ παράλληλα συνέτρεξαν τις ανάγκες της τοπικής Κοινότητάς τους, συμμετέχοντας στην υλοποίηση του κοινοτικού έργου.

Φόρο τιμής στην Εβραία γυναίκα και αναγνώριση της προσφοράς της στην ανασυγκρότηση της εβραϊκής ζωής στην Ελλάδα απέτισε το ΚΙΣΕ και ο Ελληνικός Εβραϊσμός με την εκδήλωση που έγι-

νε στις 14 Μαρτίου 2012, στο Πνευματικό Κέντρο της Ισραηλιτικής Κοινότητας Αθηνών, στα πλαίσια της Παγκόσμιας Ημέρας της Γυναίκας. Μέσα από την παρουσίαση χαρακτηριστικών πορτρέτων γυναικών αναβίωσε η δύσκολη εκείνη περίοδος, με τις γυναίκες της εποχής να αναλαμβάνουν δράση σε μια σειρά τομείς όπως: η διανομή ρουχισμού και τροφίμων, η λειτουργία του σχολείου της οδού Ερυσίχθονος δίπλα στη Συναγωγή Αθηνών, η φροντίδα των ορφανών κρυμμένων παιδιών της Κατοχής με τη λειτουργία του Παιδικού Κέντρου στη Θεσσαλονίκη, του Ορφανοτροφείου Εσθήρ στην Κηφισιά, των κατασκηνώσεων προετοιμασίας για μετανάστευση που λειτούργησαν στη Φραγκοκλησιά, το Σούνιο κ.α, τα συσσίτια, κ.ά.

Δημοσιεύουμε φωτογραφίες χαρακτηριστικές της προσφοράς των γυναικών στα πρώτα μεταπολεμικά χρόνια:

Το Παιδικό Κέντρο Θεσσαλονίκης λειτούργησε από τον Δεκέμβριο του 1946 για τη φροντίδα των παιδιών της Κατοχής. Η αρμόδια Επιτροπή για τη λειτουργία του Παιδικού Κέντρου. Από αριστερά, όρθιοι: Μπενίκο Μοδιάνο, Ζερμαίν Κοέν, Ζιζή Σαλιτιέλ – Μπενβενίστε, (;), Σαπόρτα. Καθήμενοι: Τζο Αμπραβανέλ και η Ανν Μόλχο – Κοέν, εκπρόσωπος της Αμερικανικής φιλανθρωπικής οργάνωσης Joint. (Για την Joint, βλ. σχετικό άρθρο στο τεύχος 78/σ.72 του περιοδικού μας).

Θεσσαλονίκη 1947: Ομάδα ομήρων γυναικών που επέζησαν από τα στρατόπεδα, με την Λούτσα Αλτσέχ (πρώτη από δεξιά) η οποία τις φρόντιζε. Διακρίνονται (προς τα αριστερά) οι: Στέλλα και Πόλα Σουλέμα, Ρικέτη Ναρ με το γιο της Αλμπέρτο, Στέλλα Αρούχ με την ανηψιά της Φλόρα Αλτσέχ, Σύλβια Λεβή με την κόρη της Φρίντα.

Ορφανοτροφείο «Εσθήρ» στην Κηφισιά. (Αρχείο Γιαντ Βασέμ. Από το βιβλίο «Η Ζωή απ' την αρχή», των Ιακ. Σιμπή - Κ. Λάμψα, εκδ. Αλεξάνδρεια, 2010).

Αθήνα: Νεαρές εβραιοπούλες χωρίς οικογένειες, που επέζησαν από την Κατοχή και τα στρατόπεδα εξόντωσης, βρήκαν ανακούφιση αλλά και βοήθεια ως προς την επαγγελματική τους αποκατάσταση στη Στέγη Απροστάτευτου Κοριτσιού. Η Στέγη λειτούργησε στην Κυψέλη, με χορηγία της Joint και του Αμερικανικού Συμβουλίου Εβραίων Γυναικών (NCJW). Τα σεμινάρια, όπως αυτό στη φωτογραφία κοπτικής - ραπτικής, επιχορηγούσε η Joint.

Από τα εγκαίνια των κατασκηνώσεων της Φραγκοκλησιάς (1946). Στο κέντρο ο Ραββίνος Αθηνών Η. Μπαρζιλιάϊ και γυναίκες της εβραϊκής κοινότητας Αθηνών που στελέχωσαν την κατασκήνωση. Διακρίνονται οι: Λίντα Γιοέλ και Εσθήρ Λεβή. Στις κατασκηνώσεις περιθάλπονταν ορφανά παιδιά της Κατοχής, τα οποία παράλληλα προετοιμάζονταν για μετανάστευση (παράνομη εκείνη την εποχή) στην τότε Παλαιστίνη.

Κατασκηνώσεις Φραγκοκλησιάς (δεκαετία '50). Διακρίνονται: Βενιαμίν Ι. Καπόν, Ζαχαρίας Βιτάλ, Ορτανσία Κωνσταντίνη.

Η Συναγωγή της Κομοτηνής που καταστράφηκε κατά την Κατοχή.

Ο διωγμός των Εβραίων της Κομοτηνής

Του ΑΝΤΩΝΗ ΧΑΤΖΗΚΩΣΤΑ

Πέρασαν τόσα χρόνια από τότε που ήμουνα παιδί και σήμερα που είμαι γέρος, λίγο πριν φύγω από τη ζωή, συγκινούμαι πάλι πολύ και συγκλονίζομαι, όταν φέρνω στο νου μου εκείνη τη φοβερή νύχτα του τρόμου και την «φάλαγγα των μελλοθανάτων».

– Πώς να γράψει κανείς γι' αυτά. Θεέ μου;...

Από τη μέρα που ήρθαν στα μέρη μας οι Βούλγαροι, σύμφωνα με τις διαταγές της χιτλερικής Γερμανίας για την «Τελική Λύση», δεν καθυστέρησαν καθόλου: υποχρέωσαν τους συμπολίτες μας Ισραηλίτες, που ήταν όλοι παλιοί ευκατάστατοι νοικοκυραίοι, να φορέσουν στο πέτο τους, μικροί - μεγάλοι, την κίτρινη κονκάρδα με το αστέρι του Δαβίδ.

Όλοι κατάλαβαν τότε, ότι αυτό δεν ήταν καλό σημάδι και πιο πολύ οι ίδιοι, που άρχισαν να ετοιμάζονται για κάποιο κακό, που τους περίμενε.

Και ο καιρός περνούσε, μέσα στην πείνα, στο φόβο, στη δυστυχία και στην απόγνωση. Κι ένα πρωί, από στόμα σε στόμα, μαθεύτηκε το φοβερό νέο, που μας συγκλόνησε.

– Μάζεψαν τους Εβραίους!..

– Όλη τη νύχτα τους έπαιρναν από τα σπίτια τους και τους έκλειναν στο στρατόπεδο!..

– Τους πήραν μόνο με μια βαλίτσα και σφράγισαν τα σπίτια τους!..

– Θα τους στείλουν όλους εξορία. Ποιος ξέρει πού!..

Ο κόσμος παγωμένος από τα άσχημα νέα, συζητούσε μέ-

σα στα σπίτια, φήμες κυκλοφορούσαν στα μουλωχτά και περίμενε.

Όμως, ύστερα από δυο ή τρεις μέρες, μια νύχτα, ξυπνήσαμε μεσάνυχτα τρομαγμένοι. Το δωμάτιο που κοιμόμασταν ήταν πάνω στο δρόμο και ακούγονταν, μέσα στη νύχτα κλάματα, θόρυβος πολλών ανθρώπων να περνούν βιαστικά στο δρόμο και άγριες απειλητικές φωνές.

Σηκωθήκαμε φοβισμένοι, χωρίς να ανάψουμε φως, και μέσα από τις κλειστές κουρτίνες, γιατί τα δυο παράθυρα του δωματίου δεν είχαν παντζούρια, είδαμε στο φως της κολώνας του δρόμου, να περνούν πλήθος μεγάλο, οι Εβραίοι. Άνδρες, γυναίκες και παιδιά κουκουλωμένοι με τα πανωφόρια τους, κρατώντας όλοι κάποιο δέμα, κάποια βαλίτσα, γυναίκες με μικρά παιδιά σαστισμένα και μάνες με μωρά στην αγκαλιά τους να κλαίνε και οι στρατιώτες, από δω κι από κει στο δρόμο, να τους φωνάζουν απειλώντας τους συνεχώς, να κάνουν γρήγορα.

Βλέπαμε κατάπληκτοι, τρέμαμε από την αγωνία και το φόβο και κλαίγαμε κι εμείς μέσα από τις κουρτίνες στα παράθυρα, βιώνοντας το θρήνο, την αδικία και την κατάντια αυτών των ανθρώπων. Ίσως στη θέση αυτών των συμπολιτών μας, που τους πήγαζαν στον σιδηροδρομικό σταθμό να τους φορτώσουν στο τρένο, για να τους στείλουν ποιος ξέρει πού, να βλέπαμε κι εμείς τη δική μας καταδίκη.

Το πιο συγκλονιστικό όμως, πέρα από τα παιδάκια που

Το Μνημείο Ολοκαυτώματος στην Κομοτηνή.

έκλαιγαν τα καημένα τρέχοντας σχεδόν, με τα μικρά βηματάκια τους για να προλαβαίνουν τους γονείς που τα κρατούσαν από το χέρι, να μη χαθούν τη νύχτα μέσα στο πλήθος, ήταν στο τέλος της μεγάλης φάλαγγας, οι γέροι και οι γριές.

Άλλοι κουτσαίνοντας, άλλοι με μπαστούνια και μερικοί με πατερίτσες, το ζευγάρι γερά πιασμένο να μη χαθούν, να προσπαθούν να προλάβουν τους άλλους, χωρίς να το κατορθώνουν, και οι στρατιώτες να τους φωνάζουν, να τους βρίζουν, να τους απειλούν και να τους σπρώχνουν να προχωρήσουν πιο γρήγορα...

Τι φρίκη, Θεέ μου!.. Τι φοβερά θηρία, ανελέητα, γίνονται καμιά φορά οι άνθρωποι!..

Δεν ξέρω πόση ώρα περνούσαν στο δρόμο, οι δυστυχισμένοι αυτοί άνθρωποι, που πολλούς απ' αυτούς τους ξέραμε, αφού χρόνια ζούσαμε μαζί. Κι όταν πια πέρασαν όλοι, μείναμε κοκκαλωμένοι εκεί στα παράθυρα, ώρα πολλή κλαίγοντας, ύστερα από όσες συγκλονιστικές σκηνές και εικόνες είδαν τα μάτια μας αυτή τη φοβερή νύχτα του τρόμου και της απόγνωσης...

Το ξημέρωμα μας βρήκε όλους άγρυπνους, με κόκκινα τα μάτια μας από το κλάμα και την αγωνία. Και ήταν και μέρα Σάββατο!.. Και το μυαλό μου πήγε στην Αποκάλυψη του Ιωάννη, που όταν πια γέρος, ο Μαθητής του Χριστού, έγραφε τις προφητείες του, εκεί στο σπήλαιο στην Πάτμο, ευχόταν για τους δυστυχισμένους, «να μην είναι χειμώνας και μέρα Σάββατο», γιατί τότε η μοίρα τους θα ήταν ακόμη πιο φρικτή.

Πολλά ακούστηκαν τότε στην πόλη μας για το διωγμό των Εβραίων, όταν πέρασε κάπως ο καιρός. Άλλωστε οι βουλγαρικές αρχές δεν καθυστέρησαν καθόλου να αποκαλύψουν τις προθέσεις τους.

Άνοιξαν αμέσως τα σφραγισμένα σπίτια των Εβραίων και έψαξαν παντού για να βρουν χρυσό και λίρες. Άδειασαν ακόμη τα σπίτια από ό,τι ακριβό και πολύτιμο είχαν, ασημικά, έπιπλα, σκεύη, πίνα-

Η οικογένεια Μπαρόκα. Εξολοθρεύτηκε το 1943 από τις Βουλγαρικές Δυνάμεις Κατοχής.

κες, προίκες. Έσκαψαν αυλές, τοίχους, ξήλωσαν οροφές, πατώματα, και έψαξαν καλά στα υπόγεια, μήπως ανακαλύψουν κανέναν θησαυρό. Έτσι, σε λίγο καιρό, τα σπίτια των Εβραίων έμειναν ορθάνοιχτα, έρημα και ερειπωμένα, περιμένοντας να αρχίσει η κατεδάφισή τους.

Δεν μαθεύτηκε βέβαια ποτέ, αν και τι βρέθηκε στα σπίτια αυτά. Όμως εκείνο που ακούστηκε πολύ, ήταν, πως στο στρατόπεδο, που συγκέντρωσαν τους ανθρώπους οι Βούλγαροι, έκαναν φύλλο και φτερό τα πράγματα που είχαν μέσα στα δέματα και στις βαλίτσες τους,

για να βρουν λίρες. Ως και τα κουμπιά από τα ρούχα τους έκοψαν, μήπως κι εκεί μέσα είχαν κρύψει τις λίρες τους. Τέτοια λαχτάρα, τέτοια δίψα για χρήμα...

Όμως η ζωή δεν σταματά. Και η ζωή στην πόλη μας, όσο περνούσε ο καιρός, όλο και γινόταν πιο δύσκολη. Οι άνδρες, χωρίς δουλειά, έψαχναν μάταια κάθε μέρα για κανένα μεροκάματο. Ήταν χειμώνας, δεν υπήρχε τίποτε για μας και η πείνα στον κόσμο μας, όλο και θέρειε.

Τότε Βούλγαροι εργολάβοι, ζήτησαν εργάτες για την κατεδάφιση των σπιτιών των Εβραίων. Έτσι, πολλοί άνδρες βρήκαν δουλειά για αρκετό καιρό. Από τις στέγες κατέβαζαν πρώτα τα κεραμίδια και μετά ξήλωναν πόρτες, παράθυρα, σανίδια, καδρόνια και ό,τι άλλο χρήσιμο, για να πουληθούν όλα σαν οικοδομικά υλικά. Με τη δουλειά αυτή, κάμποσοι Έλληνες μπόρεσαν να αναπνεύσουν λίγο και να περάσουν αρκετό καιρό λιγότερο δύσκολα.

Όταν πια τελείωσε και η κατεδάφιση, μόνο σωροί από χώματα και σκουπίδια θύμιζαν την εβραϊκή συνοικία. Από ένα ζωντανό και σημαντικό κομμάτι της κοινωνίας στην πόλη μας, δεν είχε απομείνει τίποτε. Μόνο το δράμα το δικό μας συνεχίζονταν και δεν φαινόταν από πουθενά φως...

[Ο κ. Αντ. Χατζηκώστας, κάτοικος Κομοτηνής, ζούσε εκείνη την εποχή στην οδό Νικολάου Ζωΐδου, κεντρικό δρόμο που οδηγούσε στο σιδηροδρομικό σταθμό. Άρθρα για την Ισραηλιτική Κοινότητα Κομοτηνής έχουν δημοσιευθεί στο περιοδικό μας 4/σελ.15, 61/5, 96/15, 124/16, 192/11, 221, 7, 232/7].

Η Ισραηλιτική Κοινότητα της Δράμας

* Ο κ. Κώστας Ταφλανίδης, ιατρός από τη Δράμα, καταγράφει τις αναμνήσεις του από τη ζωή και την καταστροφή της εκεί Ισραηλιτικής Κοινότητας. (Ο κ. Ταφλανίδης, με το ψευδώνυμο Κώστας Δραμινός, έχει μεταφράσει την Παλαιά Διαθήκη από το εβραϊκό κείμενο). Άρθρα για την ίδια Κοινότητα έχουν δημοσιευθεί στο περιοδικό μας στα τεύχη 100/σελ. 7, 106/4, 150/12, 162/7 και 18, και 178/6.

Τον καιρό της αρχής του Β' Παγκόσμιου Πολέμου, στην Δράμα κατοικούσαν περίπου 800 Ισραηλίτες, οι οποίοι ασκούσαν διάφορα αστικά επαγγέλματα, ήσαν βέβαια κυρίως έμποροι – και πολύ καλοί και έντιμοι μάλιστα – αλλά και ιδιωτικοί υπάλληλοι, ίσως σπανιότερα και σε άλλα επαγγέλματα. Κατοικούσαν – σχεδόν όλοι – μέσα στο κέντρο της πόλης καθώς οι συνοικισμοί είχαν παραχωρηθεί στους πρόσφυγες.

Όταν ήμουν σε μικρή ηλικία, κυκλοφορούσαν από μεγαλύτερα παιδιά – ποτέ όμως από ενήλικες – διάφορες φοβερές φήμες για τους Εβραίους, οι ίδιες φήμες που κυκλοφορούσαν και στην αρχαία Ρώμη για τους Χριστιανούς των κατακομβών, δηλαδή ότι σε μυστικές τελετές έσφαζαν μικρά παιδιά και έπιναν το αίμα τους και άλλα παρόμοια. Η γειτονιά μου είχε αρκετούς Ισραηλίτες, όμως δεν θυμάμαι να πίστεψα αυτές τις φήμες, ακόμα και στην πολύ μικρή ηλικία μου.

Οι άνθρωποι αυτοί μι-

λούσαν άψογα ελληνικά με κάποια ίσως Ισπανική προφορά – αν θυμάμαι καλά – τουλάχιστον οι πιο ηλικιωμένοι, άλλωστε τα ισπανικά ήσαν κατά κάποιον τρόπο η μητρική τους γλώσσα καθώς είχαν έλθει από την Ισπανία, από την οποία τους είχαν διώξει. Φρόντιζαν να έχουν άψογη συμπεριφορά, αυτό το είχαν μάθει στα 2.000 χρόνια που ζούσαν χωρίς πατρίδα, σε ξένους τόπους.

Το δημοτικό σχολείο το παρακολουθούσαν στο δικό τους ισραηλιτικό σχολείο, που βρισκόταν στη γειτονιά μου, όπου βέβαια έκαμναν και πολλά μαθήματα των ελληνικών σχολείων. Μετά το δημοτικό, συνέχιζαν στο μοναδικό Γυμνάσιο της πόλης, μαζί με τους Έλληνες συμμαθητές τους, το μόνο μάθημα που δεν παρακολουθούσαν ήταν – όπως είναι ευνόητο – το μάθημα των Θρησκευτικών.

Ο μοναδικός Ισραηλίτης που στο τρίτο τμήμα της πρώτης ή μάλλον προκαταρκτικής τάξης – του Γυμνασίου, ο Τζακ Τεβέτ, συνέπεσε να κάθεται στο

ίδιο θρανίο με μένα. Έτσι, δημιουργήθηκε μια φιλία αναμεταξύ μας, και θυμάμαι ότι πήγαινα και στο σπίτι του που βρισκόταν αρχές της οδού Σίνα, στο ανηφοράκι που ανεβαίνει από την Λαϊκή αγορά.

Οι παλιοί Δραμινοί θυμούνται έναν τύπο Ισραηλίτη, τον αποκαλούμενο Σαμουγιά (το όνομα όταν προφέρεται σωστά, δηλαδή Σεμαγιά – συντομογραφία του Σεμαγιάχου – σημαίνει «ακούτε τον Κύριο»), και που ήταν ένας από τους «τύπους» της πόλης. Ήταν διανοητικά καθυστερημένος, και τέτοιους τύπους πειράζουν κυρίως τα παιδιά αλλά και κάποιοι ενήλικες. Έτσι γινότανε και με τον Σαμουγιά, όμως και ο ίδιος προκάλούσε τα πειράγματα αυτά. Μάλιστα, όταν έλειψε μια φορά για μια βδομάδα στη Θεσσαλονίκη, αναγκάστηκε να επιστρέψει νωρίτερα απ' ότι έπρεπε, κι όταν τον ρώτησαν το γιατί, απάντησε: «Δεν είναι καλά εκεί, κανένας δεν με πειράζει στο μέρος εκείνο».

Η εισβολή των Γερμανών τον Απρίλιο του 1941 ήταν η αρχή του τέλους της Εβραϊκής Κοινότητας όπως έγινε άλλωστε και σ' ολόκληρη την κατεχόμενη Ευρώπη. Τον επόμενο χρόνο, ένα πρωί, οι τοπικές Βουλγαρικές αρχές, ενεργώντας κατ' εντολήν των αφεντικών τους, των Γερμανών, μάζεψαν απ' τα σπίτια τους όλους τους Ισ-

ραηλίτες και τους οδήγησαν στο Σιδηροδρομικό Σταθμό, από όπου θα γίνονταν η μεταφορά τους στα στρατόπεδα συγκέντρωσης. Μόλις έγινε γνωστό το πράγμα, μου δόθηκε εντολή απ' την οικογένειά μου, να πάω στο Σταθμό και να αποχαιρετίσω κάποιον φίλο και να του παραδώσω και κάποια εφόδια για το ταξίδι. Ήταν ευκαιρία να αποχαιρετίσω και τον φίλο μου, τον Τζακ Τεβέτ.

Κατέβηκα στο Σταθμό. Ήταν ένα κρύο πρωινό, έτσι τουλάχιστον το θυμάμαι. Οι συμπολίτες μας Εβραίοι ήσαν συγκεντρωμένοι σε κάποιο σημείο κοντά στο Σταθμό. Τους είδα από μια σχετικά κοντινή απόσταση, μα εκείνη τη στιγμή κιότσεψα. Ίσως το νεαρό της ηλικίας, ίσως μια φυσική και έμφυτη δειλία, μ' εμπόδισαν να πλησιάσω. Το γεγονός αυτό ακόμα μου φέρνει μεγάλη στενοχώρια. Στα μάτια μου πάντοτε παρέμεινε ένας προδότης και τίποτε άλλο.

Ήσαν ευγενείς πολύ. Μια μέρα που ήταν Κυριακή του Πάσχα, ένας γνωστός μας Ισραηλίτης που κάτι χρειάστηκε, ήλθε στο σπίτι μας. Ήταν ανάγκη να μας ευχηθεί για τη μεγάλη γιορτή της Χριστιανοσύνης. Όμως δεν μπορούσε να ευχηθεί: «Χριστός Ανέστη», έτσι ευχήθηκε «χρόνια πολλά», μια πολύ λεπτή χειρονομία.

Με το τέλος του πο-

λέμου, φάνηκε το μέγεθος της καταστροφής που έπαθαν οι συμπολίτες μας. Από τους 800 περίπου Ισραηλίτες της πόλης μας διασώθηκαν μόνο επτά, μάλιστα μόνο επτά. Ένας από αυτούς που γύρισε πρώτος, δήλωσε ότι όταν τους απελευθέρωσαν τα συμμαχικά στρατεύματα, ζύγιζε μόνο 27 κιλά. Θα τους θυμούνται πάντοτε με νοσταλγία όσοι τους είχαν γνωρίσει, έδιναν έναν ξεχωριστό τόνο στην πόλη μας με την παρουσία τους.

Ο εβραϊκός λαός αποτελεί ένα μυστήριο που

οι αιώνες που πέρασαν δεν μπόρεσαν να λύσουν. Ένας λαός που ξεπέρασε όλους τους γνωστούς νόμους της ιστορίας, που θα τον ήθελαν να εξαφανίζεται ή να αφομοιώνεται από άλλους λαούς και πολιτισμούς. Έχασε την πατρίδα του, έχασε τη γλώσσα του, σκορπίστηκε στους τέσσερις ανέμους, έχασε – σε κάποιο υπολογισμό ποσοστό – και τον Θεό του που αυτός κληροδότησε στην ανθρωπότητα. Και όμως επέζησε παρά τις αντίθετες προοπτικές.

και το θεωρώ απόλυτα φυσικό, διότι την συγκεκριμένη χρονική περίοδο η πόλη βρισκόταν στο ζενίθ της εμπορικής, επιχειρηματικής και καλλιτεχνικής της δραστηριότητας (1915-1940)... ήταν ορθάνοιχτοι οι εμπορικοί δρόμοι προς Κορυτσά και Μοναστήρι (σημερινή Bitola των Σκοπίων).

Δυστυχώς, όπως και τις υπόλοιπες εν Ελλάδι Ισραηλιτικές Κοινότητες, έτσι και την Κοινότητα της Φλώρινας την αφάνισε η χιτλερική λαίλαπα, συντριπτική πλειοψηφία εξ αυτών μεταφέρθηκαν με τραίνα στα κρεματόρια του Άουσβιτς και του Νταχάου. Όσοι ελάχιστοι γλύτωσαν μπόρεσαν και διέφυγαν είτε στο Ισραήλ, είτε στην Αργεντινή.

Χάρη στην βοήθεια κάποιων ντόπιων κατοίκων μπόρεσαν και κρύφθηκαν, και τελικά διασώθηκαν 4 ή 5 οικογένειες. Σαν σε όνειρο και πολύ αχνά θυμάμαι τον συμπαθή κρε-

σώλη Ιωσήφ Κορδελάκι (ήμουν 5 ή 6 ετών) τελευταίο επιζώντα της κοινότητας στην πόλη. Από ό,τι έμαθα αρχές του '70 μετόικησε στον Βόλο και πέρασε τα τελευταία χρόνια της ζωής του εκεί.

Ένα άλλο τραγικό της ιστορίας είναι ότι κατά την διάρκεια της Αντίστασης κατά των Γερμανών, στο χωριό Κλαδοράχη έλαβε χώρα η εκτέλεση 30 πατριωτών σε αντίποινα για το θάνατο ενός Γερμανού αξιωματικού. Μεταξύ των εκτελεσθέντων υπήρχαν και 3 πατριώτες εβραϊκής καταγωγής οι Ιωσήφ Πέπο, Ααρών Λεβή, και Δαβίδ Μπατής, οι οποίοι ανήκαν στις Ισραηλιτικές Κοινότητες Ιωαννίνων και Τριφυγαν είτε στο Ισραήλ, είτε στην Αργεντινή.

Το παρόν άρθρο το γράφω σαν ελάχιστο φόρο τιμής στην μνήμη των αδικοχαμένων συμπολιτών μας Εβραίων, που ήταν μέλη μίας ξεχασμένης κοινότητας. Ξεχασμένης μεν, αλλά δυναμικής και ανθούσης. Δυστυχώς στην πόλη μου δεν υπάρχει κάποιο μνημείο, ή έστω μία ονομασία δρόμου που να θυμίζει ότι πριν από 80 χρόνια περίπου ζούσαν 1.000 ψυχές που έπαιξαν σημαντικό ρόλο στην κατά τα άλλα ιστορική διαδρομή της πανέμορφης και πολυαγαπημένης μου πόλης...

Εις μνήμη των Εβραίων της Φλώρινας

Ο κ. **Μιχάλης Παπαδάκης** - Αθήνα μας γράφει τα παρακάτω για τους Εβραίους της Φλώρινας. Σχετικά άρθρα για την Ισραηλιτική Κοινότητα Φλώρινας, έχουν δημοσιευθεί στο περιοδικό μας στα τεύχη 104/σελ. 22, 124/9, 137/11, 142/31, 172/16 και 186/6.

Κατά καιρούς έχω ακούσει ή έχω διαβάσει για διάφορες Ισραηλιτικές Κοινότητες στην Ελλάδα και μάλιστα με εκτεταμένα άρθρα και αναφορές. Δυστυχώς μετά λύπης μου πουθενά δεν έχω διαβάσει για την Ισραηλιτική Κοινότητα της Φλώρινας (αγαπημένη μου πόλη, πατρίδα της μητέρας μου).

Και όμως! προπολεμικά στην μικρή αυτή πόλη των 10.000 κατοίκων είχε εγκατασταθεί και ανθούσε μία πολυπληθής (κατά αναλογία πληθυσμού) εβραϊκή κοινότητα. Μερικοί παλαιότεροι αναφέρουν ότι

οι Εβραίοι της Φλώρινας ήταν πάνω από 1.000...έχω ακούσει ακόμα και αριθμούς που αγγίζουν τους 1.500 ή ακόμα και 2.000

Οι εκτελεσθέντες από τους Γερμανούς τον Αύγουστο του 1943, 15 Έλληνες πατριώτες.

Τα Ιερά Γράμματα - Η Παλαιά Διαθήκη

Τόμος Α' - Πεντάτευχος

(Εκδόσεις «Το Ανώγειο», σελ. 500)

Πρόκειται για μία έκδοση της Παλαιάς Διαθήκης, όπου δημοσιεύονται σε παράλληλες στήλες αφενός το εβραϊκό μασοριτικό κείμενο, όπως έχει αποδοθεί στη Νεοελληνική Μετάφραση του Ν. Βάμβα, και αφετέρου το κείμενο της αρχαίας ελληνικής μετάφρασης των Εβδομήκοντα (Ο').

Το ιδιαίτερο και μοναδικό χαρακτηριστικό του εν λόγω έργου είναι η παράθεση της αρίθμησης του Strong, δίπλα σε κάθε λέξη του εβραϊκού κείμενου, έτσι ώστε ο αναγνώστης, ακόμη και χωρίς γνώση της εβραϊκής γλώσσας, να μπορεί, αξιοποιώντας το Λεξικό του Λάουνδς, το οποίο επίσης χρησιμοποιεί την αρίθμηση του Strong, να γνωρίζει ποια ακριβώς λέξη χρησιμοποιείται στο αρχαίο εβραϊκό κείμενο και ανατρέχοντας στο εν λόγω λεξικό

να βρίσκει την ορθή ερμηνεία της.

Το όλο έργο σχεδιάζεται να ολοκληρωθεί σε 4 τόμους. Στον 1ο τόμο της σειράς που κυκλοφόρησε προσφάτως, περιέχεται η Πεντάτευχος ή Τορά, δηλαδή τα 5 πρώτα βιβλία της Παλαιάς Διαθήκης.

► FELICITY MAT

Αντίλαλοι της Ψυχής και του Νου

(Εκδόσεις Αρμός, Αθήνα 2011, σελ. 157)

Η ιδιαιτερότητα της ενδιαφέρουσας συλλογής ποιημάτων και ποιητικών στοχασμών έγκειται στο ότι τα κείμενα γράφτηκαν ελληνικά και αγγλικά ανάλογα με τη στιγμή της έμπνευσης της ποιήτριας και στη συνέχεια αλληλομεταφράστηκαν στις δύο γλώσσες. Όπως σημειώνει η συγγραφέας «Εύχομαι οι θετικές ιδέες και τα μηνύματα που πηγάζουν από τους ποιητικούς μου στοχασμούς να ανθίσουν στην ψυχή και στο νου του αναγνώστη».

Το ποιητικό υλικό του βιβλίου είναι μοιρασμένο σε τρία μέρη ανάλογα

με το περιεχόμενο που το χαρακτηρίζει. Το πρώτο μέρος περιέχει ποιήματα, το δεύτερο ελεγείες αφιερωμένες στο Ολοκαύτωμα και το τρίτο ποιητικούς στοχασμούς. Οι τελευταίοι αποτελούν έναν ιδιόζοντα τρόπο γραφής που συνδυάζει ποίηση και ψυχολογία.

► ΚΩΣΤΑ Α. ΖΗΣΟΠΟΥΛΟΥ

Η επιστροφή του στρατιώτη - Ιστορίες του '41

(Λάρισα, 2011, σελ. 148)

Ο στρατιώτης του Βρετανικού Εκστρατευτικού Σώματος Rejach Terni Kielszware, Ισραηλινής καταγωγής, πολέμησε στην Ελλάδα από τη μονάδα του, ύστερα από τη μάχη των Θερμοπυλών (23-24 Απριλίου 1941) και παρέμεινε για αρκετό διάστημα στη Φθιώτιδα. Οι κάτοικοι της περιοχής (Ανθήλη Φθιώτιδας) τον περιέθαλψαν και τελικά τον φυγάδυσαν στην Τουρκία. Το 1998 ο Terni Kielszware επανήλθε στην Ελλάδα και επισκέφθηκε τα παιδιά των σωτήρων του. Η

ιστορία αυτή, μαζί με άλλες συναφείς, παρουσιάζεται στο παρόν βιβλίο ιστορικής έρευνας και θερμών ανθρωπίνων σχέσεων.

► ΕΥΓΥΧΙΑΣ Δ. ΜΙΑΤΑ

Η Κέρκυρα και η Ζάκυνθος στον κυκλώνα του αντισημιτισμού Η «συκοφαντία για το αίμα» του 1891

(Ινστιτούτο Νεοελληνικών Ερευνών Ε.Ι.Ε., Αθήνα 2006, σελ. 255)

Στις μελέτες που αναφέρονται στην ελληνική ιστοριογραφία για τον Ελληνικό Εβραϊσμό, που έχει αναπτυχθεί μόλις τις τελευταίες δεκαετίες, εντάσσεται και η παρούσα έκδοση, η οποία ασχολείται με τις ταράχες του τέλους του 19ου αιώνα που προκλήθηκαν στην Κέρκυρα και τη Ζάκυνθο. Η μελέτη τοποθετεί τα συγκεκριμένα γεγονότα στα πλαίσια ευρύτερης αναφοράς για τα αίτια και τις εκδηλώσεις του αντισημιτισμού στην Ελλάδα.

➤ ΑΛΕΞ. ΚΑΛΕΣΗ - ΙΩ. ΣΚΟΥΡΗ
Η οικονομική συμβολή της εβραϊκής Κοινότητας Λάρισας σε διεθνή κινητοποίηση των ομοθρήσκων της (1931)
(Ελληνική Ιστορική Εταιρεία, Θεσσαλονίκη 2011)

Κυκλοφόρησε σε ανάτυπο η παραπάνω μελέτη η οποία ανακοινώθηκε στα πλαίσια του ΑΑ' Πανελληνίου Ιστορικού Συνεδρίου, της Ελληνικής Ιστορικής Εταιρείας, που έλαβε χώρα στη Θεσσαλονίκη στις 28-30

Μαΐου 2010. Η ανακοίνωση είναι αφιερωμένη στην «ιερή μνήμη του Εσδρά Μωϋσή, ο οποίος παρείχε προθύμως και αφειδώς αναμφισβήτητες προφορικές μαρτυρίες», που βοήθησαν ουσιαστικά στη σύνταξη της μελέτης.

➤ ΓΙΩΡΓΟΥ Α. ΠΑΠΑΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ
Θαρσίς Η μυστηριώδης βιβλική θαλασσοκράτειρα
(Αθήνα, χ.χ., σελ. 156)

«Θαρσίς. Αυτή η λέξη απαντάται

συχνά στις Γραφές και μονίμως σε όλα τα χρονικά της αρχαιότητας είναι συνυφασμένη με τις ανακαλύψεις και την κυριαρχία των θαλασσών», αναφέρει ο συγγραφέας ο οποίος επιχειρεί, μέσα από κείμενα αρχαίων συγγραφέων και της βίβλου να εντοπίσει γεωγραφικά την περιοχή.

Το βιβλίο, το οποίο περιέχει επίσης ενδιαφέρον φωτογραφικό υλικό, αφιερώνεται «Στην Εβραϊκή Κοινότητα Χαλκίδος, που με την παρουσία της στα αμφίρροα νερά του Ευρίπου διακινεί μια Ελληνο-Ισραηλινή συνεργασία και αμοιβαία εγκαρδιότητα ηλικίας 3.000 ετών!».

➤ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ
Η Θεσσαλονίκη των Αλλατίνι (1776-1911)

Στην επιστημονική επετηρίδα **Θεσσαλονίκη**, του Κέντρου Ιστορίας Θεσσαλονίκης, (τόμος 7ος) δημοσιεύτηκε εμπειριστατωμένη μελέτη του κ. Αλ. Γρηγορίου για την προσφορά της οικογενείας Αλλατίνι, και ιδιαίτερα του ιατρού Μωϋσή Αλλατίνι, προς την περιοχή της Θεσσαλονίκης. Η μελέτη, προϊόν πολυετούς επιστημονικής έρευνας, αποτελεί επίσης παρουσίαση της ζωής και της πολύπλευρης δράσης της Ισραηλιτικής Κοινότητας Θεσσαλονίκης κατά τον 19ο αιώνα.

Η θρησκευτική ελευθερία

Συνέχεια από τη σελ. 2

νω ελληνοεβραϊκή συνεργασία, συμβίωση και κοινωνική συνοχή στις τοπικές κοινωνίες της Χώρας μας. Πολύ περισσότερο στις μέρες μας, σε περίοδο εμβαθύνσεως αγαθών και παραγωγικών σχέσεων μεταξύ Ελλάδος και Ισραήλ, στην εδραία βάση

κοινής ωφελείας όχι μόνο των δύο Κρατών αλλά και των άλλων της Ανατολικής Μεσογείου.

4. Να επισημανθεί, επιπροσθέτως, ότι, αν στην Ελλάδα σώζονται και λειτουργούν κάποιες

ιστορικές Κοινότητες και Συναγωγές, αφού η Πατρίδα μας λειτουργούσε ως Πύλη εισόδου του εβραϊκού πολιτισμού στην Ευρώπη, πολύ πριν το 70 μ.Χ., στην σημερινή Επικράτεια του Ισραήλ εδράζεται η Ελληνική Αγιοταφική Αδελφότητα - το Ελληνορθόδοξο Πατριαρχείο Ιεροσολύμων. Το Πατριαρχείο αυτό συνιστά τον αρχαιότερο-πρώτο χριστιανικό κοινοτικό θεσμό στην Ιερή Πόλη (33 μ.Χ.). Το γεγονός λειτουργεί ως μεγάλη κληρονομιά, τιμή αλλά και ευθύνη του Ελληνορθόδοξου Γένους και δι' αυτού όλου του Χριστιανικού Κόσμου».

Τουλούζη: Παρασκευή 23 Μαρτίου 2012. 4.000 άτομα συγκεντρώθηκαν στην κεντρική πλατεία για να τιμήσουν τους νεκρούς του εκεί εβραϊκού σχολείου, νέα θύματα του αντισημιτισμού.

“CHRONIKA”

Edition of the Central Board of Jewish Communities in Greece

36, Voulis str., 105 57 Athens, Greece, Tel.: ++30-210-32 44 315, fax: ++30-210-33 13 852

e-mail: hhkis@ath.forthnet.gr Web site: www.kis.gr

Summary of Contents of Issue 236, vol. 35 • April - June 2012

- ✓ The main feature in this issue is a resolution passed by the Institute for National and Religious Issues and addressed to the Government of Greece, the Church of Greece, the President of the European Union, and the Prime Minister of Israel. **The resolution condemns anti-Semitism** and points out that Greece was the gateway by which Jewish culture spread to Europe well before 70 B.C. It asks that pure and fruitful relations be cultivated between Greece and Israel.
- ✓ Ambassador Konstantinos Vassis contributes an article in which he explains the three terms, **Jew, Israelite and Judean**, all of which are in common use in Greek. He also writes about the historical landmarks associated with each term.
- ✓ Our series on “**Jewish Banks in Greece in the Early 20th Century**” continues with articles by Rachel Vavourch-Papandrianou and Maroula Kliafia, who write about Banks that served the Thessaly area (Trikala & Volos).
- ✓ Sophia Le Brun (1785–1854) known in Greek history as the **Duchess of Plaisance**, left her estate to Greece, including a building plot and legacy for the construction of a synagogue in Athens.
- ✓ The issue includes various **articles** from the past on the theme of the **Jewish Presence in Greece**. Among them is an article by Rafael Frezis, who introduces the speech made by major Greek poet Angelos Sikelianos on 26th November 1938 in Volos, Thessaly. Nikos Moniodes introduces press articles on the activity of Jews on the island of Chios in 1914.
- ✓ Prompted by the election of a Jew to the office of Deputy Mayor of Thessaloniki in the recent municipal elections, historian E. Hekimoglou contributes an article on **Samuel Nachmias, the previous Jew who was elected Councillor of Thessaloniki in 1934**.
- ✓ **Jewish Women After the Holocaust** is the title given to the collection of photographs showing the work women did to rebuild Jewish Communities. The American Jewish Joint Distribution Committee played a major role in this project.
- ✓ Antonis Hatzikostas of Komotini in Thrace remembers the arrest of the local **Jewish people in 1943** by Bulgarian forces of occupation, and their subsequent dispatch to Hitler’s concentration camps.
- ✓ In readers’ letters. Dr. Kostas Taflanidis and Michalis Papadakis share their **memories of the Jewish Community of Drama in Thrace, and the Jews of Florina, Macedonia, respectively**. These communities have both disappeared. A point to be noted is that in August 1943, when the Germans executed thirty local Greeks in retaliation for the death of a German officer, there were three Jews among their number.
- ✓ The issue closes with **book reviews**.

Translated from Greek by: Kay-Elvina Sutton

Cover illustration: *Mass wedding ceremonies for Holocaust survivors in post-war Thessaloniki. (See related article on the role of Jewish women in rebuilding Jewish communities after the war. (This issue, page 15.)*

ΧΡΟΝΙΚΑ זכרונות

ΙΔΙΟΚΤΗΤΗΣ: ΚΕΝΤΡΙΚΟ ΙΣΡΑΗΛΙΤΙΚΟ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΕΚΔΟΤΗΣ: Ο Πρόεδρος του Κ.Ι.Σ. Δαυίδ Σαλιτέλ • ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ ΕΚΔΟΣΗΣ: Γραφείο Δημοσίων Σχέσεων

ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ ΓΡΑΦΕΙΩΝ: Βουλής 36 • 105 57 Αθήνα Τηλ. 210 - 32.44.315-8

E-mail: hhkis@ath.forthnet.gr • Internet site: <http://www.kis.gr> • Κωδικός εντύπου: 3502

ΤΕΧΝΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ: Μιχάλης Κύρκος, Υψηλάντου 25 Αθήνα, τηλ.: 210 - 72 18 421

Τα ευνοπόγραφα άρθρα εκφράζουν τις απόψεις των συγγραφέων τους.

Διανέμεται δωρεάν

